

Husbehovsfiskets roll i Gotlands krisberedskap

En studie om lokala resurser och sårbarheter i ett
förändrat säkerhetsläge

*The Role of Subsistence Fishing in Gotland's Crisis
Preparedness
Exploring Resources and Risks in a Shifting Security
Environment*

**Peder
Broberg**

Handledare: Jonas Ramsten

Abstract

This thesis explores the role of subsistence fishing in Gotland's crisis preparedness. By listening to the experiences of active local fishers, the study examines available resources, vulnerabilities, and potentials within this often-overlooked part of the food supply system. Its aim is to highlight how local knowledge can contribute to strengthened civil defense and regional food security.

The study investigates Gotlandic subsistence fishers' perceived role in societal crises, focusing on capacity, logistics, legislation, cooperation, and communication. It also examines crisis communication from a citizen's perspective.

Empirical material was collected through scenario-based workshops, a survey, and interviews. Future scenarios were used to discuss fishing's role in a crisis, while the survey illuminated resources and vulnerabilities.

The results indicate the presence of a decentralized network of fishers with local reach across Gotland. However, current legislation limits their participation in crisis efforts. At the same time, the findings point to opportunities, including potential contributions to civil defense. A key vulnerability identified is a heavy reliance on gasoline. The study concludes that subsistence fishing holds untapped potential in crisis preparedness. Realizing this requires attentiveness to local conditions and a review of current regulations.

Keywords:

Subsistence Fishing, Gotland, Decentralized Food Supply, Crisis Scenarios, Emergency Preparedness

Tack

Ett stort tack riktas till universitetsadjunkt Jonas Ramsten för att ha axlat handledarrollen och möjliggjort arbetet med denna idé. Även programpersonalen uppmärksammas med uppskattning.

Gotlands Husbehovsfiskeförening tackas särskilt, i synnerhet Sören Tillberg, Lars-Ove Svensson och Allan Pettersson, för engagemanget och för den kunskap ni delat med er av. Tack också till föreningens medlemmar som deltog i workshoparna och bidrog med sina erfarenheter, och till alla som besvarade enkäten.

Stort tack riktas även till Therese Frisell, som med sina erfarenheter som projektledare vid Livsmedelsverket och arbetet med projektet *Konsekvenser för Gotland med uteblivna livsmedelstransporter* bidrog med viktiga insikter.

Avslutningsvis tackas Andreas Pettersson (Länsstyrelsen Gotland), Christer Stoltz (Region Gotland) samt Riina Noodapera (Hushållningssällskapet) för tips och information som hjälpt till att driva arbetet vidare.

Visby, juni 2025

Peder Broberg

Innehåll

Abstract	2
Tack	3
Innehåll	4
1. Introduktion	6
Problemformulering	7
Syfte och frågeställning	7
Avgränsning	8
2. Bakgrund och tidigare forskning	9
Gotlands unika förutsättningar och sårbarhet	9
Genomgång av centrala studier och analyser	13
Analyser av Gotlands försörjnings- och totalförsvarsförmåga	13
Regionala risk- och sårbarhetsanalyser (RSA)	14
3. Teori	16
4. Metod & material	18
Metodval för denna undersökning	18
Undersökningens genomförande	18
Analytiskt angreppssätt och teorianknytning	21
5. Resultat och analys	24
Fiskets praktiska förmåga	24
Antal aktiva fiskare vid Gotlands fiskelägen	24
Fiskeflottans omfattning, båttyper och drivmedel	25
Fiskeredskap – garn, nät och krok	26
Praktiska fiskemetoder i husbehovsfisket	27
Fiskarter och deras roll i försörjningen	28
Reparationsmöjligheter och teknisk självförsörjning	29
Logistik och infrastruktur	30
Fiskets lokala struktur och funktionssätt	30
Funktioner och resurser som behöver förstärkas	31
Stödresurser i land för logistik och beredning	31
Samordning mellan uppköpare och fiskare	32
Verktyg för fångstrapportering och överblick	33
Ekonomiskt stöd för att möjliggöra beredskapsfiske	34
Unga fiskare behövs för framtidens beredskap	35
Lagringskapacitet och kylförvaring	36
Lagerföring av varor och produkter	37
Bensin som avgörande bränslekälla	37
Salt för konservering	38
Återbruk av redskap och säkring av komponenter	39
Skydd av resurser och ordning vid kris	40
Alternativa betalningslösningar vid systembortfall	41
Lagstiftningens påverkan på fisket	42
Regelverkets roll i krisberedskapen	42

Behov av beredskapslagstiftning för fiske	42
Fritidsintressen och försörjning i konflikt	44
Förbud mot försäljning av fisk	45
Regleringar av fisk och redskap	47
Fredade arter och säsongsförbud	47
Begränsningar i redskapsanvändning	48
Förbud mot nätfiske på grunt vatten oroar fiskare	48
Skydds jakt vid kris – behov av effektivare regler	50
Otydliga regler och bristande kommunikation som hinder	50
Samverkan och kommunikation	52
Intresse för stärkt beredskapsarbete	52
Samverkan mellan fiskare i dagsläget	53
Behov av en beredskaps- och kommunikationsplan	54
Flexibel planering beroende på krisnivå	54
Ett nätverk med central ledning med lokalt ansvar	56
Behovet av att bygga förtroende för lokal mat	58
Kommunikationslösningar vid allvarlig kris	59
När husbehovsfiskare blir en aktör med ansvar	61
6. Diskussion	64
Diskussion av resultat och analys	64
Fiskets inneboende styrkor och resiliens	64
Material, infrastruktur och ekonomiska förutsättningar	65
Lagstiftningens avgörande roll	66
Kommunikation, förtroende och samverkan	67
Metodreflektion	69
Perspektiv och kunskap	70
Förslag till vidare forskning	70
7. Referenser	71
Bilaga 1: Ålands system för fiskelicens och försäljning av fångst	74

1. Introduktion

Då under kriget, då åt di strömming då. Källingar var som galne på Torge i Visby när far kom in med fisken, di trodde inte att det skulle räcka till alle och polisen fick kumme och ordne kön. De var krig och de var stränge vintrar, isen gick inte upp förrän fram i maj.¹

Den här minnesbilden kommer från Ruben Nordin i Sysne, intervjuad i boken *Strandfolk och fiskelägen på Gotland*. Hans berättelse är en av många historiska vittnesmål som visar hur fisket längs Gotlands kust återkommande har fått ökad betydelse i utsatta tider. Under krigsvintrarna blev strömmingen ett välkommet tillskott till hushållen. Husbehovsfisket, som ofta bedrivs i liten skala och nära kusten, fick då en tillfällig roll som komplement till den ordinarie livsmedelsförsörjningen. Erfarenheten visar att det finns situationer då det som till vardags upplevs som marginellt kan få ett nytt värde.

Gotland är, med sitt isolerade läge i Östersjön, särskilt beroende av fungerande transporter och därmed sårbart i en kris. I det läget kan husbehovsfisket spela en viktig roll. Med sin spridning längs hela kusten och sin decentraliserade struktur utgör det ett fristående alternativ till det ordinarie livsmedelssystemet. Trots det är det i stort sett frånvarande i dagens beredskapsplanering.

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken roll husbehovsfisket skulle kunna spela i Gotlands livsmedelsberedskap. Studien fokuserar på husbehovsfiskarnas egna uppfattningar om sina möjligheter att bidra vid en störning i transportförbindelserna. Vad skulle krävas för att fisket skulle kunna skalas upp, och vilka hinder ser de i nuläget?

Genom att ta utgångspunkt i de erfarenheter och den praktiska kunskap som finns hos fiskarna själva, är målet att bidra till en mer nyanserad förståelse av lokala resurser i beredskapssammanhang, och av hur husbehovsfisket kan utgöra ett kompletterande system i ett läge där samhällets centrala funktioner är pressade.

¹ Carin Häglund och Tommy Söderlund, *Strandfolk och fiskelägen på Gotland* (Visby: Eddy.se AB, 2022), s. 14.

Problemformulering

Gotland har en särskild sårbarhet vid samhällskriser, inte minst vad gäller livsmedelsförsörjning. I det nationella beredskapsarbetet synliggörs allt fler aktörer som möjliga resurser, men husbehovsfisket nämns sällan i detta sammanhang. Samtidigt finns på Gotland en tradition och lokal kunskap som i ett krisläge skulle kunna ha betydelse, särskilt vad gäller tillgången till färsk mat. Det saknas dock en samlad bild av vilka resurser och sårbarheter som fiskarna själva uppfattar som viktiga om husbehovsfisket skulle spela en roll i en krissituation.

Denna studie undersöker flera aspekter som kan vara avgörande i ett sådant sammanhang: fiskets kapacitet, tillgång till redskap och båtar, logistiska lösningar och infrastruktur, rättsliga förutsättningar, samt former för lokal samverkan och kommunikation. Just kommunikation har på senare tid fått en mer framträdande roll i krissammanhang, inte minst i takt med att sociala medier förändrat hur information sprids och tolkas. Kriser pågår i dag inte bara i det fysiska rummet, utan också i det digitala, där enskilda aktörer kan påverka hela skeendet genom att förstärka, ifrågasätta eller omforma budskap.

För att fånga denna aspekt inkluderar studien ett begränsat perspektiv på kriskommunikation ur ett medborgarperspektiv, med särskilt fokus på hur information uppfattas och påverkar relationer, tolkningar och förtroende i lokalsamhället.

Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka hur gotländska husbehovsfiskare själva ser på sin möjliga roll i en samhällskris, med fokus på deras uppfattningar om resurser och sårbarheter inom områden som kapacitet, logistik, lagstiftning samt lokal samverkan och kommunikation. Studien syftar också till att belysa vissa aspekter av kriskommunikation ur ett medborgarperspektiv, där uppmärksamheten riktas mot hur information kan påverka relationer och tolkningar i lokalsamhället under en kris.

Huvudfråga:

- Hur ser gotländska husbehovsfiskare på sin möjliga roll i en samhällskris, och vilka resurser och sårbarheter lyfter de fram inom områden som kapacitet, logistik, lagstiftning, samverkan och kommunikation?

Underfrågor:

1. Vilka praktiska resurser och begränsningar finns inom det gotländska husbehovsfisket idag, sett till kapacitet, redskap och arbetsinsats?
2. Vilka hinder och risker uppfattar fiskarna i fråga om logistik, infrastruktur och försörjningskedjor vid en krissituation?
3. Hur uppfattas lagstiftningen av husbehovsfiskare i relation till deras möjligheter att bidra i ett krisläge?
4. Hur beskriver fiskarna behovet av lokal samverkan och tydlig ledning i en kris, och vilka roller ser de för sig själva i en sådan struktur?
5. Vilka erfarenheter och behov beskriver husbehovsfiskare när det gäller kommunikation i kris, och vilka risker eller sårbarheter kan utläsas ur deras svar?
6. Hur kan medborgarperspektivet på kriskommunikation bidra till förståelsen av vilka utmaningar som uppstår när kommunikationen mellan myndigheter och lokala aktörer brister?

Avgränsning

Denna studie syftar inte till att ge en fullständig kartläggning av husbehovsfiskets förutsättningar på Gotland vid en samhällskris. Istället fokuserar den på att belysa perspektiv från ett urval av aktiva fiskare, baserat på deras erfarenheter och tolkningar.

2. Bakgrund och tidigare forskning

Gotlands unika förutsättningar och sårbarhet

Klarar Gotland att försörja 160 000 människor med mat – utan transporter från fastlandet?

I ett läge med höjd beredskap eller isolering av ön ställs livsmedelsförsörjningen på sin spets.

Under sommaren ökar Gotlands befolkning drastiskt, samtidigt som ön saknar fasta transportleder till omvärlden. Vad händer om färjorna slutar gå?

Intresset för livsmedelsberedskap har ökat i takt med omvärldshändelser som pandemin, kriget i Ukraina, energikrisen och återkommande störningar i den globala handeln. Även hot om cyberattacker och klimatrelaterade händelser, som torka eller extremväder, har bidragit till att väcka frågor om sårbarhet och behovet av lokal beredskap. Ett uttryck för denna utveckling är att Livsmedelsverket redan 2010 fick ett nationellt ansvar för krisberedskap i livsmedelskedjan,² ett tidigt tecken på att dessa frågor höll på att gå från specialistområde till centralt samhällsansvar.

Denna ökade medvetenhet har också speglats i flera myndighetsrapporter under det senaste decenniet, där Gotlands försörjningsförmåga lyfts som ett särskilt prioriterat område. I *Gotland utan transporter – kommer maten att räcka?* konstaterades att ön klarar två veckors transportavbrott – men att läget blir osäkert om krisen inträffar under sommaren.³ I *Totalförsvar för ett starkare Gotland* framhålls att Gotlands självförsörjningsgrad inom livsmedelsproduktion är förhållandevis hög, men för att klara en 90 dagars isolering eller ö-drift, behöver man lösa många kritiska beroenden avseende exempelvis drivmedel, elförsörjning och lagerhållning.⁴

Bakom dessa bedömningar ligger Gotlands unika geografiska förutsättningar, som i sig skapar särskilda utmaningar för försörjningsberedskapen. Regionen skiljer sig från övriga län genom sitt isolerade läge i Östersjön, utan vägförbindelser till fastlandet. Detta innebär att man, till skillnad från andra delar av landet, inte kan räkna med stöd eller förstärkning från angränsande regioner vid en kris. På grund av detta har flera sårbarheter lyfts fram i länets risk- och sårbarhetsanalyser.⁵

² Förordning (2009:1426) med instruktion för Livsmedelsverket, 3 § s. 2662.

³ Livsmedelsverket, *Slutrapport: Gotland utan transporter - kommer maten att räcka?* (Uppsala: Livsmedelsverket, 2017), s. 4.

⁴ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland: Slutrapport för regeringens uppdrag till Försvarsmakten och Länsstyrelsen i Gotlands län* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2022), s. 84.

⁵ Se exempelvis Mona Agaton och Caroline Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys - Gotlands län 2016* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2016), s. 10-11.

I dessa lyfts bland annat det höga transportberoendet fram, stora delar av öns livsmedel levereras dagligen via färjor. Den utbredda användningen av "just-in-time"-systemet innebär dessutom att många aktörer saknar egna lager, vilket gör regionen särskilt sårbar; enligt analyserna kan butikernas hyllor vara tomma inom tre dagar vid ett färjeavbrott. Därtill saknas alternativa hamnar för färjetransporter; Visby hamn är den enda anöringspunkten och har identifierats som en stor sårbarhet ur krisberedskapsperspektiv.⁶

Men Gotlands sårbarhet handlar inte enbart om livsmedelsförsörjning, den är en del av ett större mönster där beredskapen som helhet har försvagats genom en rad nedmonteringar efter kalla kriget, till följd av ett förändrat säkerhetsläge, politiska beslut och ekonomiska besparingar. Det var en tid då flera förändringar genomfördes – bland annat upplöstes Gotlands beredskapskompani i början av 1990-talet, vilket innebar att året runt-beredskapen försvann. Några år senare upphörde repetitionsutbildningen, vilket innebar att hela krigsförband inte längre kunde övas, bara delar eller enskilda specialister och befäl.

Mot slutet av decenniet tömdes och såldes även Gotlands omfattande och tidigare hemliga civila bränslelager – med omkring 40 000 kubikmeter olja och bensin. Under samma period beslutades att Gotlands militära förband skulle läggas ner.⁷ A7 (Gotlands artilleriregemente), KA3 (Gotlands kustartilleriregemente) och Lv2 (Gotlands luftvärnskår) avvecklades i början av 2000-talet,⁸ och 2004 stängdes även Gotlands regemente, P18.⁹

Dessa och andra förändringar lämnade Gotland med ett försvagat totalförsvaret under mer än ett decennium. En mer aktiv återuppbyggnad av den militära närvaron på ön inleddes 2016, i och med regeringens beslut att återetablera Gotlands regemente, P18, som återinvigdes den 1 januari 2018, som en del av det nya beredskapsarbetet.¹⁰ När totalförsvaret nu successivt byggs upp igen lyfts också behovet av att ta till vara lokala resurser. Husbehovsfisket kan utgöra en sådan möjlighet.

Fisket verkar ha haft betydelse redan under den äldsta kända mänskliga närvaron på Gotland, omkring 7200 f.Kr., med fynd från grottan Stora Förvar på Stora Karlsö som tyder

⁶ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2020), s. 2.; Mats Lagerqvist, *Regional risk- och sårbarhetsanalys - Gotlands län 2015* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2015), s. 7 och 31.

⁷ Bengt Hammarhjelm, *Beredskap på Gotland 175 år: 1811–1986. Jämte komplement till 2000* (Visby: Ödins Förlag AB, 1999), s. 275, 291, 303 och 309.

⁸ Regeringens proposition 1999/2000:30, Det nya försvaret, s. 5; Försvarsutskottets betänkande 1999/2000:FöU2, Det nya försvaret; Riksdagsskrivelse 1999/2000:168, Det nya försvaret.

⁹ Nikola Grkovic, Varför avvecklades P 18 Gotlands regemente år 2004? Ett rationellt beslut eller ett resultat av köpsläende mellan egenintressen av politiska aktörer? (opublicerad B-uppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, VT 2021), s. 1.

¹⁰ Försvarmakten, "Gotlands regemente P 18".

på att havet och insjöarna då var den främsta försörjningskällan.¹¹ Omfattande lämningar från den yngre stenåldern finns i form av ett pärlband av kustboplatser, daterade till för ungefär 5000 år sedan, som vittnar om ett liv starkt knutet till havet och dess resurser, men också om kusten som plats för samvaro.¹² Här har man funnit fiskben från flera arter i olika storlekar samt redskap som flöten, harpuner, ljuster, krokare och sänken. Fynden har tolkats som spår av ett avancerat fiske anpassat efter art, säsong, plats och beteende i nära samspel med havet – en kunskap som levat kvar.¹³

Sedan tidigmodern tid och fram till för ett par generationer sedan har ett omfattande strandbruk bedrivits längs Gotlands kuster, där bönder under delar av året flyttade till fiskelägen för att fiska och förse det egna hushållet med mat. Denna form av försörjning benämns i dag ofta husbehovsfiske. Fiskeverksamheten skedde sällan i ensamhet, utan byggde på samverkan med vänner, släktingar och grannar, där arbetsinsatser och utrustning ofta delades. Under fiskesäsongerna förvandlades fiskelägena till livliga knutpunkter där många deltog i arbetet – ett gemensamt engagemang som band samman människor, generationer och platser längs kusten.

På 1800-talet påbörjades en samhällsomvandling som över tid kom att minska husbehovsfiskets betydelse och möjlighet som försörjningsform. Ett första steg var jordbrukets omställning, där nya tekniker och större satsningar ökade produktiviteten men krävde mer av böndernas tid. Under slutet av 1800-talet och på 1900-talet introducerades också större motorbåtar, fiskhamnar byggdes ut och yrkesfisket tog form som en separat näring.¹⁴ Denna utveckling förstärktes ytterligare 1994, då en ny fiskelag trädde i kraft. Den slog fast att yrkesmässigt fiske krävde licens, som bara gavs till den som var beroende av fisket för sin försörjning och hade koppling till svensk fiskerinäring. I praktiken innebar det att endast yrkesfiskare hade rätt att sälja sin fångst.¹⁵

Men traditionen lever kvar. I dag är husbehovsfiskare organiserade i en förening med omkring 180 medlemmar, spridda över flera av Gotlands runt 200 fiskelägen.¹⁶ De har både

¹¹ J. Apel och J. Storå, "Ett återbesök i Stora Förvar och en ny bild av mesolitikum på Gotland", i *Arkeologi på Gotland 2: Tillbakablickar och nya forskningsrön*, redigerad av P. Wallin och H. Martinsson-Wallin (Uppsala: Uppsala universitet, 2017), s. 14–15.

¹² G. Burenhult (red.), *Ajvide och den moderna arkeologin* (Stockholm: Natur och Kultur, 1997), s. 14.

¹³ Carina Olson och Yvonne Walther, "Neolithic cod (*Gadus morhua*) and herring (*Clupea harengus*) fisheries in the Baltic Sea, in the light of fine-mesh sieving: a comparative study of subfossil fishbone from the late Stone Age sites at Ajvide, Gotland, Sweden and Jettböle, Åland, Finland", *Environmental Archaeology* 12, nr. 2 (2007), s. 13, 37.

¹⁴ Astrid Andersson, *Om det gotländska kustfisket* (Uppsala: Uppsala universitet, Småtryckssamlingen, 1931), s. 1–16.

¹⁵ Svensk författningssamling 1993, nr. 485–1033, 6 § s. 1743 och 30 § s. 1747.

¹⁶ Antalet medlemmar i föreningen uppgavs vara cirka 180 (Workshop, 5 mars 2025); Länsstyrelsen i Gotlands län, *Fiskelägesinventeringen 1973: remissupplaga* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län,

kunskap och utrustning och skulle kunna bidra vid en kris, även om antalet är betydligt färre än under tidigare epoker. Det småskaliga fiskets betydelse har dessutom redan satts på prov – inte minst under krigsåren, då husbehovsfisket blev en livlina för öns försörjning.

När importen till ön minskade och livsmedelspriserna steg, ökade fisket i flera av Gotlands fiskelägen, något som bland annat skildras i boken *Hus fiskeläge 1849–1999*, där strömmingsfiskets uppsving under båda världskrigen beskrivs.¹⁷ I protokollboken från Tomtbods fiskeläge i Burs framgår hur fisket minskade under slutet av 1800-talet, men vände uppåt i kristid: från 31 fiskare 1910 steg antalet till 49 år 1920 under första världskriget. Under andra världskriget ökade antalet från 11 år 1940 till 31 år 1943, men efter kriget avtog aktiviteten snabbt.¹⁸

Även i Gothems socken satte krigsåren fart på fisket. Vid Hangrebod samlades ett 60-tal kvinnor och 50-talet män för att rensa, filéa och salta, med ett rekord från 1943 då sex ton strömming förädlades på bara en dag.

Vattendragen spelade också en roll i försörjningen. Vid Gothemsån gick iden upp och lekte på våren. Gunnar Norrby berättar att hans pappa var med och tog upp 3000 id på en natt: “Det var under kriget och fångsten köpte militären upp, så iden var det inget problem att bli av med.”¹⁹

Exemplen visar hur det lokala fisket kunde växla upp i tider av brist och snabbt återta sin roll som försörjningskälla. Även om systemet inte var formellt organiserat i modern bemärkelse, fanns både kunskapen, utrustningen och en beredskapskapacitet som kunde väckas till liv när samhället behövde det.

Trots potentialen att bidra med betydande mängder livsmedel finns flera hinder. Nuvarande lagstiftning kring husbehovsfisket, som regler för redskap och förbud mot försäljning, kan försvåra en snabb mobilisering av lokala aktörer. Eftersom regelverket i första hand är utformat för fredstid, riskerar det att bli ett hinder i en krissituation. För att husbehovsfisket ska kunna bidra fullt ut krävs en förståelse för dessa begränsningar, och en vilja att hantera dem.

Sammanfattningsvis finns det lokala resurser med potential att stärka Gotlands krisberedskap, men deras roll är idag otydlig. I denna uppsats undersöks husbehovsfiskets

Planeringsavdelningen, 1974), s. 6. Enligt dokumentet fanns ursprungligen cirka 200 fiskelägen på Gotland (antalet varierar i olika källor).

¹⁷ Folke Jonsson, *Hus fiskeläge 1849–1999* (Hemse: Folke Jonsson, 2003), s. 62.

¹⁸ Protokollbok för Tomtebod fiskeläge, Tomtebod fiskeläge i Burs arkiv, 1905 (Riksarkivet i Visby, arkivbox 1874–1975).

¹⁹ Gothems sockenförening och Arbetsgruppen för Gothems sockenbok, *Gothem – en strandsocken. Skrift 5: Fisket och livet vid kusten* (Slite: Gothems sockenförening, 2018), s. 158-159 och 171.

möjligheter och begränsningar inom ramen för Gotlands civila livsmedelsberedskap. Målet är att belysa hur en redan existerande lokal aktör skulle kunna bli en del av lösningen vid ett långvarigt försörjningsavbrott. Förhoppningen är att resultaten också kan bidra till den större diskussionen om hur lokala resurser kan integreras i framtidens beredskapsplanering.

Genomgång av centrala studier och analyser

Tidigare studier om Gotlands krisberedskap och livsmedelsförsörjning visar att flera centrala frågor väcks när samhällsfunktioner sätts under press. Två viktiga scenariobaserade rapporter inom området är Livsmedelsverkets *Gotland utan transporter – kommer maten att räcka?* (GUT) från 2017 och Länsstyrelsen i Gotlands län *Totalförsvar för ett starkare Gotland* (TFSG) från 2022. Båda utgår från scenariobaserade analyser där olika aktörer arbetat med tänkta kris- och ö-driftssituationer för att identifiera brister, behov och möjliga lösningar.

Utöver dessa har Region Gotland och Länsstyrelsen i Gotlands län tagit fram flera gemensamma risk- och sårbarhetsanalyser (RSA). I dessa behandlas krisförlopp och samhällsstörningar delvis med hjälp av övningar, workshops och fiktiva scenarier. Syftet med analyserna är att ge beslutsunderlag, förbättra krisberedskapen och öka kunskapen om lokala risker.

Analyser av Gotlands försörjnings- och totalförsvarsförmåga

I GUT utgår analysen från ett scenario där Gotland drabbas av ett två veckor långt transportstopp i februari. Genom intervjuer och workshops med aktörer som Region Gotland, Länsstyrelsen, Försvarsmakten och näringslivet, fokuserar studien på att kartlägga tillgång och behov av livsmedel samt att identifiera förutsättningar för samverkan och ledning. Den bild som växer fram är positiv: Gotland har goda förutsättningar att klara ett sådant avbrott, till stor del tack vare en stark lokal livsmedelsproduktion. Samtidigt pekar rapporten på flera beroenden som kan påverka försörjningsförmågan i en kris, till exempel bränsle, transporter, insatsvaror och vissa regelverk. Särskilt livsmedelslogistik och kommunikation lyfts fram som områden där förbättringar kan ge stor effekt.²⁰

Den andra rapporten, TFSG, bygger på ett scenario där Gotland isoleras under 90 dagar till följd av ett militärt angrepp. Arbetet har involverat Försvarsmakten, myndigheter, frivilliga försvarsorganisationer och näringslivet, med fokus på att kartlägga sårbarheter, resursbehov och säkerhetsrisker inom centrala samhällsfunktioner. Dessa inkluderar

²⁰ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter* (Uppsala: Livsmedelsverket, 2017), s. 4-5.

livsmedelsförsörjning, energi, sjukvård, transporter, finansiella tjänster, digital infrastruktur samt ordning och säkerhet. Det färdiga resultatet, kallat Utvecklingssatsning Totalförsvaret, betonar behovet av decentralisering, lokala lösningar och tydligare ansvarsfördelning mellan aktörer. Gotlands självförsörjningsgrad bedöms som relativt god, men för att den verkligen ska fungera i en krissituation behöver flera viktiga områden bli mer robusta, särskilt gällande drivmedel, el, transporter, lagerhållning och tillgång till insatsvaror.²¹

De båda rapporterna identifierar flera teman som även är centrala för denna studie, såsom behovet av samverkan mellan aktörer, lagerhållning och möjligheten till lokal uppskalning. Vidare lyfts frågor som skydd och säkerhet, hantering av betalningar vid digitala avbrott samt regelverkens flexibilitet fram. Dessa områden har dock hittills främst belysts utifrån myndigheters, Försvarmaktens och näringslivets perspektiv. Samtidigt har civilsamhällets roll, inklusive organiserade initiativ som husbehovsfiske, fått begränsad uppmärksamhet. Det finns därför goda skäl att närmare undersöka vilken roll lokala aktörer och livsmedelsproducenter, utanför det ordinarie marknadssystemet, kan spela för att stärka Gotlands resiliens och beredskap vid en kris.

Regionala risk- och sårbarhetsanalyser (RSA)

Utöver de tidigare nämnda rapporterna har Region Gotland och Länsstyrelsen i Gotlands län gemensamt tagit fram flera RSA:er. Dessa myndighetsbaserade underlag syftar till att ge beslutsfattare, verksamhetsansvariga och invånare en samlad bild av de risker och sårbarheter som kan påverka samhällsfunktionerna. Analysernas övergripande mål är att minska samhällets sårbarhet och stärka den gemensamma förmågan att hantera kriser. Genom att fungera som beslutsunderlag för planering, informationsspridning och åtgärder utgör RSA:erna ett viktigt verktyg i det regionala beredskapsarbetet på Gotland.²²

För denna studie, med fokus på lokal livsmedelsberedskap och civilsamhällets roll vid kris, är flera centrala teman från RSA:erna särskilt intressanta. Ett återkommande tema som framhävs är Gotlands geografiska läge, vilket lyfts fram som en fundamental sårbarhet. Färjetrafiken beskrivs som avgörande för förnödenhetsförsörjningen; ett avbrott bedöms kunna få snabba och allvarliga konsekvenser med tomma butikshyllor redan efter tre dagar.

²¹ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvaret för ett starkare Gotland* (Visby: Länsstyrelsen, 2024), s. 84.

²² Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 7.

Dessutom pekar rapporterna särskilt på behovet av en reservhamn för att stärka Gotlands motståndskraft vid kris eller avbrott i färjetrafiken.²³

Livsmedelsförsörjningen är ett annat centralt tema. Gotland beskrivs som sårbart vid avbrott i transporter, men har samtidigt god möjlighet till självförsörjning med lokalt producerade livsmedel. Utmaningar betonas dock när det gäller exempelvis kommunikation, ledning och lagerhållning. Analyserna framhåller att säkra lokala lager med lokalt producerade varor kan bli avgörande för öns livsmedelsberedskap vid kris.²⁴

Fungerande kommunikation framhålls som avgörande för krishantering i nästan alla samhällsviktiga funktioner. Kommunikation lyfts även fram som en strategisk resurs för att stärka samverkan, försvarsvilja och förmågan att nå ut till allmänheten i kris.²⁵

Gotlands logistik och lokala infrastruktur beskrivs i flera RSA:er som särskilt sårbara områden. Energiförsörjning, dricksvatten, drivmedel och transporter framhålls som starkt beroende av leveranser från fastlandet, med begränsad uthållighet vid avbrott. Samhällets "just-in-time"-system medför mycket små lager och därmed ökad sårbarhet. Behovet av tydlig planering för resursprioritering, tillgång till reservhamn, säkra lager och småskalig lokal produktion av exempelvis el lyfts fram som viktiga åtgärder för att stärka Gotlands krisberedskap.²⁶

RSA:erna betonar vikten av att lagstiftningen är flexibel och kan anpassas snabbt om en kris slår till, särskilt i relation till försörjningsberedskap och livsmedel. Dessutom lyfter analyserna fram att det krävs ökad kunskap inom myndigheterna om hur beredskapslagstiftningen ska tillämpas vid höjd beredskap.²⁷

²³ Se exempelvis Mats Lagerqvist, *Regional risk- och sårbarhetsanalys Gotlands län 2014* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2014), s. 7-9; Lagerqvist, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2015*, s. 58; Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 31.

²⁴ Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 16; Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 2.

²⁵ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 55.; Länsstyrelsen Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024* (Visby: Länsstyrelsen Gotlands län, 2024), s. 42.

²⁶ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 76-77.; Länsstyrelsen Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024*, s. 17.

²⁷ Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 32.; Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 66.

3. Teori

Denna studie undersöker fiskets roll i en kris: dess kapacitet, logistik, regelverk och hur aktörer planerar för samverkan och kommunikation.

Just kommunikationen är särskilt komplex. I dag utspelar sig kriser inte bara i det fysiska rummet, utan även digitalt. Information sprids snabbt via sociala medier, forum och appar, där den kan vinklas, missförstås eller snabbt utvecklas till rykten. Det skapar ett utmanande informationslandskap, där aktörer på olika nivåer måste agera snabbt med begränsade resurser. Oavsett strategi är en sak central: förtroende, hur det bevaras eller återvinns.

Forskningen om kriskommunikation har tagit fram olika modeller för att hantera detta. En del lyfter fram organisationers ansvar och strategi. Andra betonar relationer och det förtroende som byggs mellan människor. Synen på kommunikation, styrd uppifrån eller växande fram mellan människor, påverkar både hur olika aktörer förstår krisen och hur de väljer att agera. I det följande presenteras några centrala perspektiv på detta.

En etablerad modell inom kriskommunikation är William Benois *Image Restoration Theory* (IRT), ofta kallad *Image Repair Theory*, från 1995. Den handlar om att återställa ett anseende, exempelvis förtroendet för en myndighet, efter en händelse eller kris, när bilden av aktören har satts på spel. Teorin utgår från att anseendet är viktigt för alla, oavsett om det gäller en person, ett företag eller en lokal aktör. Benoit identifierar fem huvudstrategier för att skydda sitt rykte: förneka ansvar, skjuta undan ansvar, minska allvaret, utföra en kompenserande handling samt be om ursäkt. Teorin fokuserar på innehållet i responsen, inte på vilka kanaler som används eller hur allmänheten reagerar.²⁸

En annan modell är *Situational Crisis Communication Theory* (SCCT), som W. Timothy Coombs presenterade i boken *Ongoing Crisis Communication* 1999. Teorin bygger på attributionsteori och idén om krisansvar, alltså i vilken grad allmänheten anser att en myndighet, ett företag eller en organisation bär ansvar för det som hänt. I en lokal kris kan det handla om att aktörer uppfattas ha agerat för sent, varit otydliga eller inte tagit sitt ansvar. Utifrån hur ansvarsfrågan uppfattas föreslår modellen olika sätt att kommunicera, till exempel att neka ansvar, ge förklaringar eller be om ursäkt. Strategin anpassas efter situationen och syftar till att bevara eller återupprätta tilliten.²⁹

Utöver de organisationsfokuserade perspektiven finns ett växande forskningsfält om kriskommunikation ur ett medborgarperspektiv. I Myndigheten för samhällsskydd och

²⁸ Orla Vigsø, *Kriskommunikation* (Lund: Studentlitteratur, 2016), s. 42-44.

²⁹ Ibid., s. 60-63.

beredskaps (MSB) rapport *Kriskommunikation 2.0 – Allmänhet, medier och myndigheter i det digitala medielandskapet* (2016) beskrivs CCC-modellen (*Citizen Perspective on Crisis Communication*), som betonar människors behov av att både få och kunna dela information i en kris. Kommunikation handlar här inte bara om information, utan också om makt, förtroende och möjligheten att ifrågasätta. När människor ges möjlighet att delta stärks också samhällets resiliens, alltså förmåga att återhämta sig och stå emot påfrestningar.

Enligt CCC-modellen samspelar tre aktörer i krisen: medborgare, myndigheter och medier. Myndigheter sänder ut instruktioner, medier rapporterar, men i centrum står allmänheten, som tolkar, bedömer och försöker agera. Om kommunikationen från myndigheter uteblir, upplevs som otillräcklig eller inte möter människors faktiska behov, uppstår enligt modellen ett tomrum där människor söker egna källor för att förstå vad som händer.

Modellen betonar att sociala medier ofta får en avgörande roll i detta sammanhang, både för att sprida information och för att forma berättelser. Här uppstår det som i modellen kallas "framing contests", där olika aktörer försöker etablera sin tolkning av krisen, dess orsaker och vem som bär ansvar. När kommunikationen brister på detta sätt riskerar tilliten att skadas, både vertikalt mot myndigheter och horisontellt mellan människor. CCC-modellen lyfter att en illa hanterad kris inte bara kan påverka förtroendet för institutioner, utan också det sociala kitt som håller samhället samman.³⁰

Medan modeller som SCCT av Coombs och IRT av Benoit erbjuder användbara strategier för hur organisationer kan hantera sitt rykte i en kris, är deras fokus främst riktat mot avsändaren, det vill säga organisationens kommunikation och anseende. Eftersom denna studie syftar till att förstå medborgarnas upplevelser och informationsbehov i en lokal krissituation, bedöms CCC-modellen vara mer relevant. Den ger ett ramverk för att analysera kriskommunikation utifrån mottagarens perspektiv, där frågor som förtroende, informationsvakuum och informella kommunikationsvägar står i centrum.

I den här studien används CCC-modellen som ett analytiskt stöd i delar av analysen, med fokus på medborgarnas förutsättningar och behov i en kris. Målet är inte att granska befintlig kriskommunikation, utan att synliggöra strukturella utmaningar i samspelet mellan medborgare, föreningar och myndigheter.

³⁰ Tomas Odén et al., *Kriskommunikation 2.0 – Allmänhet, medier och myndigheter i det digitala medielandskapet* (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), 2016), s. 28-35, 45.

4. Metod & material

Metodval för denna undersökning

Denna undersökning har anpassat och tillämpat delar av Livsmedelsverkets scenariomodell för lokal livsmedelsberedskap i ett gotländskt sammanhang, med fokus på husbehovsfisket. Syftet är att utforska befintliga resurser och sårbarheter samt hur dessa kan tas tillvara vid en kris. Metoden bestod huvudsakligen av två scenariobaserade workshops, en enkätundersökning samt kompletterande intervjuer, informella samtal, litteratur och myndighetsdokument.

Scenariobaserad datainsamling enligt Livsmedelsverkets modell

Inom ramen för livsmedels- och beredskapsprojektet *Konsekvenser för Gotland med uteblivna transporter* (2014–2016) utvecklade Livsmedelsverket en modell för scenariobaserad empirigenerering av lokal livsmedelsberedskap. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) bidrog med projektstöd. Modellen togs fram som ett verktyg för att undersöka Gotlands förmåga vid transportstörningar och rekommenderas även för användning i andra regioner och myndigheter.

Metoden involverar workshops utgående från ett framtida scenario, diskussionsövningar i arbetsgrupper samt resultatspridning. Den kompletteras med intervjuer, statistik och faktainsamling. Metoden kännetecknas av öppen diskussion, praktisk verklighetsförankring och en stegvis fördjupning, där deltagarnas erfarenheter är centrala.³¹

Undersökningens genomförande

Undersökningen bygger på två scenariobaserade workshops med husbehovsfiskare, en digital enkät samt kompletterande intervjuer och dokumentstudier. I detta avsnitt redogörs för det praktiska genomförandet, där olika metoder kombinerats för att kartlägga resurser och samla in erfarenhetsbaserad kunskap.

Workshop 1 på södra Gotland

Den första workshopen genomfördes den 18 februari 2025 i Burs, södra Gotland, med sju deltagare (sex män, en kvinna, samtliga över 40 år) med lång praktisk fiskeerfarenhet. Inför

³¹ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter*, s. 7–12.

workshopen fick deltagarna instruktioner att utgå från ett scenario där Gotland drabbas av ett transportstopp under sommaren. Syftet var att undersöka husbehovsfiskets roll i matförsörjningen vid ett sådant läge. De ombads fundera över vad som skulle stå i tidningarna dagen efter ett stopp och fick en översikt över frågor inom områden som transporter, resurser, lagstiftning, samverkan och praktisk kunskap. Diskussionen tog avstamp i scenariot i kombination med deltagarnas egna erfarenheter.

Workshopen varade i tre timmar. Samtalet följde en presentation med olika ämnesområden. Inledningsvis togs slutsatser upp från Livsmedelsverkets rapport *Gotland utan transporter-kommer maten att räcka?* (GUT) samt rapporten *Totalförsvar för ett starkare Gotland* (TFSG), som bland annat beskriver ett tre månader långt transportavbrott i ett krigsscenario.

Samtalen analyserades i efterhand för att identifiera centrala teman och insikter. Diskussionerna aktualiserade även frågor om historiska erfarenheter, exempelvis fisket under världskrigen. Workshopen visade på behovet av en resursinventering inom husbehovsfisket, vilket adresseras genom en separat enkätundersökning. Den gav också underlag för fortsatt diskussion om hur fiskare kan organisera sig och stärka sin roll i krisberedskapen.

Scenariot från workshop 1

Transportstoppet inträffar under sommaren. Alla transporter till och från ön upphör plötsligt, både med flyg och med båt. Dagens färjor har lagt till och allt gods lastats av då transportstoppet inträffar. All annan infrastruktur fungerar normalt. Transportstoppet inträffar efter att den tankbåt med bränsle som en gång per månad kommer till ön har lossats. Bränslelagren är därför välfyllda. Transportstoppet varar i max 3 månader men i inledningsskedet vet ingen hur länge det kommer att pågå.

Workshop 2 på norra Gotland

Den andra workshopen hölls den 5 mars 2025 i Fårösund, med tolv deltagare, alla erfarna husbehovsfiskare och medlemmar i Gotlands Husbehovsfiskeförening. Urvalet skedde via en öppen inbjudan på föreningens e-postlista.

Deltagarna informerades i förväg om att samtalet skulle utgå från ett scenario: ett transportstopp under höst, vinter eller vår, med upp till 90 dagars ö-drift. Fokus låg på fiskets operativa förutsättningar, tillgång till arter under olika årstider, uppskalning, samt samverkan, logistik, regelverk och kommunikation.

Workshopen varade i tre timmar och följde en liknande struktur som tidigare, med presentationer, frågor och diskussioner. Arbetet inleddes med att deltagarna reflekterade över vad medierna skulle rapportera det första dygnet efter krisens utbrott, samt vilka åtgärder de själva skulle vidta först.

Efterarbetet följde samma metod som i workshop 1: inspelningarna lyssnades igenom och tematiska anteckningar gjordes med fokus på resurser, sårbarheter och centrala insikter.

Scenariot från workshop 2

Transportstoppet inträffar under höst, vinter eller vår. Alla transporter till och från ön upphör plötsligt, både med flyg och med båt. Dagens färjor har lagt till och allt gods lastats av då transportstoppet inträffar. All annan infrastruktur fungerar normalt. Transportstoppet inträffar efter att den tankbåt med bränsle som en gång per månad kommer till ön har lossats.

Bränslelagren är därför välfyllda. Transportstoppet varar i max 3 månader men i inledningsskedet vet ingen hur länge det kommer att pågå.

Digital enkätundersökning – utformning och analys

En digital enkät utformades för att komplettera workshoparnas information, särskilt gällande fiskares kunskaper, resurser och möjligheter i fiskelägen vid kris, med syftet att få en överblick av husbehovsfiskets resursroll. Enkätens relevans och tydlighet säkerställdes genom diskussion med representanter från Husbehovsfiskeföreningen. Den innehöll en kombination av slutna frågor, flervalsfrågor och öppna fritextfrågor för att samla både kvantitativa och kvalitativa data. Frågorna grupperades tematiskt och täckte bland annat fiskelägen, resurser, redskap, båtar, drivmedel, reparation, kommunikation, samverkan, erfarenhet och övriga krisberedskapsfärdigheter.

Enkäten skickades ut den 17 mars 2025 via Gotlands Husbehovsfiskeförening till cirka 90 medlemmar och var öppen i tre veckor. Totalt inkom 36 svar. Samtliga genomlästes upprepade gånger för att skapa en helhetsförståelse. Google Forms användes för distribution och översiktlig analys, där vissa frågor genererade procentuella sammanställningar som underlättade den kvantitativa bearbetningen.

Vid flera svar från samma fiskeläge exporterades data till Excel för att hantera dubletter och undvika överrepresentation. Fritextsvaren tematiserades, särskilt utifrån områden som kommunikation och samverkan vid kris, och analyserades för att urskilja återkommande mönster och centrala teman.

Övrig kunskapsinhämtning

Kompletterande kunskapsinhämtning skedde genom telefonintervjuer, där intervjuerna varierade i både syfte och genomförande. Två av dem genomfördes som semi-strukturerade samtal, med öppna frågor och utrymme för följdfrågor. Syftet var att få fram nyanserad och relevant information i ett komplext ämne. Intervjun med den sakkunnige från Åland genomfördes som en informantintervju, där fokus låg på juridiska aspekter. Den dokumenterades med minnesanteckningar och sammanfattades i efterhand i en bilaga med relevanta lagrum. Intervjun med projektledaren på Livsmedelsverket var också en informantintervju, med fokus på myndighetens arbetsmetod och projektlogik. Den dokumenterades på samma sätt.

Samtalen med Gotlands Husbehovsfiskeförening fördes i olika omgångar och hade en öppen karaktär utan fast intervjuguide. De omfattade bland annat frågor om föreningen, fiskefrågor och lokal organisering. Dessa samtal fungerade också som stöd vid utformningen av enkätfrågor. Urvalet av intervjupersoner var strategiskt. Personer valdes utifrån förväntad relevans för studiens syfte.³²

Ytterligare information samlades in via kontakter med tjänstepersoner vid olika myndigheter samt andra relevanta aktörer. Minnesanteckningar från workshops, intervjuer och informella möten har använts för att komplettera inspelat material och ge en mer heltäckande bild. Faktainsamlingen baserades på böcker, vetenskapliga publikationer, myndighetsrapporter och webbmateriel.

Analytiskt angreppssätt och teoriansknytning

För att tolka materialet och sätta in det i ett större sammanhang används både ett teoretiskt perspektiv och ett analytiskt begreppsramverk. Tillsammans bidrar de till att ge struktur och djup åt analysen.

Teoretisk inramning

I analysdelen tillämpas ett medborgarperspektiv strategiskt på utvalda delar för att förstå resultaten. Detta perspektiv utgår från CCC-modellen (*Citizen perspective on Crisis Communication*), som behandlar kommunikationen mellan myndigheter och medborgare i en kris. Modellen används här för att synliggöra strukturella problem i systemet, sådant som riskerar att påverka både människors förtroende och samhällets förmåga att hantera svåra

³² Peter Esaiasson et al., *Metodpraktikan: Konsten att studera människor, organisationer och samhällen*, 6 uppl. (Stockholm: Norstedts Juridik, 2024), s.339, 343-344, 348-349, 355, 360-361.

situationer. På så sätt blir teorin ett stöd för att tolka materialet i ett större sammanhang (se avsnitt 3. Teori).

Analytiskt ramverk

För att analysera husbehovsfiskets roll i krisberedskapen används ett begreppsbaserat angreppssätt som bygger på etablerade perspektiv inom beredskapsforskning. Syftet är att skapa en systematisk förståelse av de empiriska resultatens betydelse i ett krisperspektiv.

Begreppen återfinns i bland annat länets risk- och sårbarhetsanalyser samt nationella utredningar om livsmedelsberedskap och totalförsvar. I denna studie tillämpas de selektivt för att belysa relevanta delar av materialet.

Kapacitet syftar på förmågan att producera, lagra, organisera och distribuera resurser i tillräcklig omfattning. I öns RSA:er kopplas begreppet bland annat till tillgång till personal med rätt kompetens inom olika områden, samt till förmågan att producera en viss mängd livsmedel lokalt.³³

Robusthet avser ett systems förmåga att motstå störningar och ändå fungera som avsett. I statliga rapporter om livsmedelsberedskap lyfts till exempel vikten av att livsmedelsförsörjningen ska kunna fortsätta även när elen försvinner, transporter försenas eller säkerheten hotas genom avsiktliga handlingar som fusk eller sabotage.³⁴

Redundans avser förekomsten av alternativa resurser, metoder eller strukturer som kan ta vid om något fallerar. I Gotlands risk- och sårbarhetsanalyser nämns till exempel en reservhamn som en redundant lösning för sjötransporter. Även en tredje elkabel till fastlandet lyfts som en åtgärd som kan stärka elnätets redundans och minska sårbarheten vid avbrott.³⁵

Resiliens beskriver systemets förmåga att återhämta sig efter en kris eller störning och återgå till fungerande tillstånd. I Gotlands RSA:er lyfts till exempel erfarenhetsåterföring efter dricksvattenstörningen 2023, där inträffade händelser analyserats för att stärka krishanteringsförmågan och förbättra beredskapen inför framtida kriser.³⁶

Självförsörjning avser i detta sammanhang ett systems förmåga att vara oberoende av externa resurser och att kunna upprätthålla försörjningen lokalt. I länets RSA:er kopplas

³³ Lagerqvist, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2015*, s.20.; Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2018* (Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2018), s. 40-41.

³⁴ Jordbruksverket och Livsmedelsverket, *En robust livsmedels- försörjning vid kriser och höjd beredskap: Åtgärder och arbetsformer som stärker förutsättningarna* (Stockholm: Jordbruksverket och Livsmedelsverket, 2020), s. 20-21.; Statens offentliga utredningar, *Livsmedelsberedskap för en ny tid, SOU 2024:8* (Stockholm: Wolters Kluwer, 2024), s. 83.

³⁵ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 2, 76.

³⁶ Länsstyrelsen Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024*, s. 40.

begreppet bland annat till möjligheten att bygga upp egna lager av livsmedel och drivmedel, samt att utveckla lokal elproduktion genom vindkraft för att minska Gotlands beroende av fastlandet.³⁷

Sårbarheter pekar på svagheter och riskfaktorer som kan leda till att systemet slås ut eller inte kan upprätthållas vid kris. Ett livsmedelssystem, som exempel, kan verka stabilt, men är ofta beroende av andra sektorer som transporter, energi och kommunikation. Om någon av dessa slås ut riskerar hela kedjan att brytas, vilket gör det avgörande att förstå och hantera sådana beroenden i förväg.³⁸

³⁷ Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 19.; Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s.2, 43,

³⁸ Statens offentliga utredningar, Livsmedelsberedskap för en ny tid, SOU 2024:8, s. 101.

5. Resultat och analys

Resultaten från undersökningen presenteras och analyseras i detta avsnitt. De är indelade i fyra specifika områden: fiskets praktiska förmåga, logistik och infrastruktur, lagstiftningens påverkan på fisket samt samverkan och kommunikation.

Fiskets praktiska förmåga

Antal aktiva fiskare vid Gotlands fiskelägen

För att få en bild av hur många aktiva fiskare det finns i öns fiskelägen ställdes frågor i enkäten om vilket fiskeläge deltagarna tillhör, vilken socken det ligger i, och hur många som fiskar där. Svaren kom från 26 olika fiskelägen, vilket motsvarar cirka 13 procent av Gotlands cirka 200 fiskelägen. Dessa är spridda över hela ön, från Fårö i norr till Öja i söder.³⁹

Här är vad resultatet från enkäten visar om antalet fiskare vid fiskelägen:

- 49 % uppger färre än fem aktiva fiskare
- 42 % uppger 5–10 fiskare
- 7 % uppger 11–20 fiskare
- Endast 2 % uppger fler än 20 fiskare

Vid en av workshoparna framhöll deltagarna att den relativt låga bemanningen vid varje enskilt fiskeläge kan påverka möjligheten att skala upp fisket. En lösning som de själva föreslog var att ta in mindre erfarna personer som extraresurs i båtarna.

Diskussionerna under workshopen gav också ett bredare perspektiv på fiskets närvaro på ön. En deltagare sa: “Vi finns nog i varje fiskeläge nästan idag.”

Kommentaren indikerar att fiskare från föreningen finns vid de flesta av öns fiskelägen.

Analys

Att många av Gotlands fiskelägen endast har ett fåtal aktiva fiskare kan innebära en sårbarhet. Systemet kan vara känsligt för frånvaro, exempelvis vid sjukdom eller

³⁹ De socknar som förekommer i svaren är: Bunge, Burs, Eksta, Eskelhem, Fleringe, Fårö, Lummelunda, När, Othem, Rone, Sanda, Stenkyrka, Tofta, Väskinde och Öja. De fiskelägen som förekommer är: Ahr, Brissund, Brändu, Bungeör, Burgsvik, Djupvik, Fårösunds båtklubb, Fårösunds småbåtshamn, Gnismård, Helgumannen, Hus, Husbodan, Kovik, Kronvald, Lauters, Lickershamn, Nabben, Nyhamn, Närhamn, Slite, Själsö, Stux stadar, Tomtbod, Tofta strand, Verkas länning och Västergarn.

generationsväxling, och vid långvariga kriser finns en risk att den fysiska belastningen på de aktiva blir hög. För Gotlands livsmedelsberedskap innebär det att tillgången till lokal fisk riskerar att påverkas negativt, särskilt om flera lägen samtidigt får svårt att upprätthålla sin verksamhet.

Samtidigt finns viss kapacitet att skala upp verksamheten. Det kan handla om att lägga fler dagar till sjöss eller att ta med mindre erfarna personer som extraresurs i båtarna. Inom fisket finns ofta beredskap att handleda sådana personer i praktiska uppgifter.

Robustheten kan stärkas av den geografiska spridningen. Att många fiskelägen är aktiva och har egna fiskeområden kan skapa en form av redundans där olika platser längs kusten kan stötta varandra vid behov. Detta kan möjliggöra att systemet fungerar även vid störningar.

Fiskeflottans omfattning, båttyper och drivmedel

Hur många båtar finns i varje fiskeläge? Vilken storlek har båtarna och vilka drivmedel används? Enkätsvaren visar att de flesta lägen har mellan fem och tio båtar. I genomsnitt finns 7,7 båtar per läge. Variationen är stor, med vissa lägen som endast har en eller två båtar och andra som har över tjugo.

Små öppna båtar under sex meter är vanligast och används i alla lägen. Endast tre lägen uppger att de har större båtar.

Under workshoparna berättade flera deltagare att det finns många småbåtar även utanför den organiserade fiskeverksamheten. Dessa används vanligtvis för fritid, och deltagarna menade att de vid behov kan tas i bruk. Det gäller även motorer. En deltagare uttryckte det så här: "Det finns ju så gott om motorer, så det går att få en motor någon annanstans ifrån."

När det gäller drivmedel används bensin i 96 procent av lägena. Diesel förekommer i 19 procent, ofta i kombination med bensin. El nämns endast vid ett läge.

Analys

Den nuvarande drivmedelsfördelningen kan innebära en sårbarhet i Gotlands fiskesystem. Nästan alla båtar drivs med bensin, och användningen av diesel och el är begränsad. Det kan innebära att en bristsituation påverkar möjligheten att bedriva fiske, vilket i sin tur kan få konsekvenser för Gotlands livsmedelsberedskap. Även småbåtarnas lastkapacitet och väderkänslighet kan utgöra begränsningar vid försök att skala upp under mer påfrestande förhållanden.

Samtidigt tyder svaren på att det finns viss kapacitet att öka fisket vid behov. Ett stort antal småbåtar finns i omlopp, inklusive fritidsbåtar som vid behov skulle kunna tas i bruk. Även motorer verkar finnas i överskott, vilket kan skapa möjlighet att mobilisera fler enheter inom en kortare tidsram. Detta skulle kunna öka handlingsutrymmet i ett krisläge. Tillgången till reservutrustning kan också bidra till en form av redundans som mildrar effekterna av punktvis bortfall.

En spridning av båtar över flera fiskelägen ger systemet en ökad robusthet. Småbåtarnas flexibilitet är nyckeln här; de är lätta att transportera och inte beroende av fast infrastruktur, vilket innebär att verksamheten enkelt kan flyttas till andra lägen om något blir otillgängligt på grund av väder eller andra hinder.

Fiskeredskap – garn, nät och krokar

Hur är tillgången på redskap? Finns det möjlighet att skala upp fisket? Det är frågor som undersöks i detta tema. På en fråga i enkäten om fiskarna kan skala upp sitt fiske vid en kris svarade 83 procent ja.

Flera fiskare betonade under workshoparna att de redan idag har ett överskott av nät och annan utrustning. En deltagare uttryckte det tydligt: “Det är bara att rota i tunnan efter mer nät, för nät har vi väl i överflöd?” En annan fyllde i: “Det har väl de flesta.” Det framgick också att många ser sina redskap som något som kommer att hålla över en relativt lång tid. Som en fiskare uttryckte det: “För ett år går det nog utan några större bekymmer, men sen börjar man slita på det.”

På enkätfrågan om vilka garn och nät som fiskarna äger visade svaren att de vanligaste redskapen inom husbehovsfisket är strömmingsnät, flundrenät och strömmingsgarn. Torskgarn och torskkrokar förekommer också, liksom laxgarn och laxkrokar, men i mindre omfattning. Därutöver nämns specialiserade nät för arter som abborre, gädda och sik.

Fritextsvaren i enkäten ger en mer detaljerad bild av redskapsmängden. Vissa fiskare uppger att de har mellan 10 och 25 nät, ibland fler. Enstaka nämner över 70 nät av olika slag – inklusive strömmingsgarn, flundrenät samt lax- och torskgarn. För flundrefiske anges ofta mellan 5 och 20 nät. I några fall rapporteras även hundratals krokar för laxfiske och torskfiske.

Gällande underhåll av redskap uppger cirka 44 procent att de kan laga trasiga garn- och fisknät, medan 22 procent anger att de kan reparera och underhålla ryssjor. Ytterligare 33 procent har grundläggande kunskaper men behöver mer erfarenhet.

Vid en fråga om tillgång till reservdelar lyfte en deltagare att det finns vissa reservdelar som slutat säljas lokalt: "Ingen säljer slingor på Gotland nu, och stora firmor på fastlandet har lagt ner för länge sedan." Enligt en annan deltagare kan vissa komponenter inte längre köpas på svensk mark, utan måste importeras från länder som Finland, Japan och Kina.

Analys

Svaren och diskussionerna visar att en majoritet av fiskarna kan skala upp sitt fiske vid en kris, samt att det finns redskap som stödjer detta påstående. Många uppger att de har tillgång till ett överskott av nät och krokar. Det materiella överskottet kan i så fall fungera som en buffert, en form av redundans, som minskar beroendet av ny utrustning vid störningar. Att redskapen ofta håller länge och kan användas under flera säsonger bidrar också till en viss robusthet.

En betydande andel fiskare har kunskap om hur redskapen underhålls och lagas, vilket bidrar till systemets resiliens. Denna förmåga att förlänga redskapens användning med egen kunskap och insats stärker oberoendet i hanteringen. Detta kan i sin tur få betydelse för Gotlands självförsörjningsförmåga om tillgången på nya redskap skulle begränsas.

Enskilda komponenter, som slingor och specialdelar, går enligt uppgifter inte längre att köpa lokalt och ibland inte heller i Sverige. I nuläget verkar detta dock inte utgöra något större hinder, men det kan utvecklas till en sårbarhet om importen påverkas under en längre period.

Praktiska fiskemetoder i husbehovsfisket

Enkäten ger en inblick i vilka metoder som används inom det gotländska husbehovsfisket.

På en enkätfråga svarade samtliga att de har erfarenhet av nätfiske med båt. Cirka 72 procent har även vadat ut nät från stranden. Därutöver anger 44 procent att de använt garnfiske, medan 30 procent har erfarenhet av långrev respektive ryssjor.

Analys

Flera olika fiskemetoder används inom det gotländska husbehovsfisket, vilket kan ge flexibilitet i hur fisket organiseras vid en kris. Att samtliga svarande har erfarenhet av nätfiske med båt och att många också använder vadning, långrev, ryssjor och garnfiske tyder på en mångsidighet som kan öka fiskets kapacitet vid en kris. Möjligheten att kombinera metoder som kräver olika typer av utrustning kan även skapa teknisk redundans.

Vissa metoder, som strandnära fiske med nät, kan användas utan motorbåt eller bränsle, vilket kan vara en fördel vid brist på resurser. Det kan öka robustheten i systemet och underlätta anpassning om tillgången till bränsle förändras. Metodernas olika krav på redskap och arbetsinsats ger också en viss resiliens i det praktiska arbetet.

En möjlig sårbarhet eller risk, som framkommer i andra delar av materialet, gäller reglering. På fastlandet har vissa strandnära metoder begränsats under vissa perioder, och om liknande bestämmelser införs på Gotland kan det påverka användningen av enklare metoder. Det skulle kunna få konsekvenser för den praktiska kunskapen och, i förlängningen, för självförsörjningsförmågan.

Fiskarter och deras roll i försörjningen

Enkätsvaren och diskussionerna från workshoparna ger en inblick i vilka fiskarter som fångas inom det gotländska husbehovsfisket.

På enkätfrågan om vilka fiskar man har erfarenhet av att fånga uppger samtliga svarande att de fiskat flundra. Havsöring fiskas av 92 procent av deltagarna, och strömming fångas av 89 procent. Cirka 64 procent fiskar sik och 44 procent anger att de fiskar id. Utöver dessa nämner flera fiskare även erfarenhet av att fånga abborre (cirka hälften uppger detta) och gädda (28 procent). Gällande fiskarter som tidigare varit mer centrala, har 28 procent erfarenhet av torskfiske och 17 procent av laxfiske.

Under workshoparna diskuterades vilka fiskarter som kan fångas inom det gotländska husbehovsfisket och vilken roll de kan spela vid en kris. En deltagare nämnde att man på våren "skulle kunna fiska nästan hur mycket id som helst." Liknande uttalanden gjordes om flundra och strömming, och även smörbult togs upp som en möjlig resurs.

Vid ett tillfälle försökte deltagarna gemensamt uppskatta hur mycket flundra som skulle kunna fångas om husbehovsfisket samordnades och ansträngde sig maximalt. Uppskattningarna varierade, men vissa bedömde att det i teorin skulle kunna röra sig om tiotals ton per månad gällande flundra på tidighöst. Samtidigt uttrycktes viss tveksamhet kring om sådana nivåer är realistiska att nå i praktiken.

Analys

Den variation av fiskarter som det gotländska husbehovsfisket har erfarenhet av att fånga indikerar en bred och flexibel grund för livsmedelsförsörjningen vid en kris. Eftersom olika fiskarter är tillgängliga under skilda delar av året, och deras förekomst kan överlappa eller

variera i omfattning över säsongerna, blir fiskarnas gemensamma erfarenhet av att fånga flera av dessa arter avgörande för att öka den kollektiva kapaciteten att anpassa fisket efter säsong och rådande förhållanden. Detta breda spektrum av arter kan minska sårbarheten som uppstår vid en nedgång i en enskild artpopulation, och bidrar därmed till systemets robusthet. Omnämmandet av smörbult, en mindre eftertraktad art, visar dessutom en adaptiv kapacitet inom fiskegruppen; förmågan att vid behov kunna utnyttja även alternativa resurser för att säkra försörjningen.

Uppskattningarna kring hur mycket flundra som skulle kunna fiskas vid en kris varierade, men flera deltagare såg en tydlig möjlighet att öka fångsten rejält. Det pekar på en upplevd potential som kan vara relevant för beredskapsplanering. Samtidigt visar de skiftande bedömningarna att det finns en viss osäkerhet kring vad som faktiskt är möjligt, vilket kan göra planeringen mer komplicerad.

Utöver den direkta fångsten är fiskarnas kunskap om fiskars beteenden, rörelsemönster och säsongsvariationer av olika arter en avgörande resurs. Denna erfarenhet är grundläggande för att kunna optimera fisket under svåra och föränderliga förhållanden. Förmågan att anpassa metoder och arter utifrån denna kunskap stärker Gotlands förmåga att klara sin egen försörjning, på ett sätt som är både effektivt och hållbart.

Reparationsmöjligheter och teknisk självförsörjning

Detta tema presenterar enkätsvar som belyser den tekniska kunskapen inom det gotländska husbehovsfisket, inklusive platser för att utföra reparationer.

På en enkätfråga om teknisk kunskap uppgav 64 procent att de har teknisk kunskap för enklare reparationer. 31 procent kan laga båtmotorer och 17 procent elgeneratorer. En person nämner även att de kan laga mindre skador på plastbåtar.

När det gäller plats där man kan utföra reparationer svarade 54 procent att de hanterar mindre skador i fiskeläget, medan 46 procent gör större reparationer på annan plats. Bland dessa nämns främst Åminne Marinservice, men också Fårösund, Ronehamn och Klintehamn eller Hemse. Cirka en fjärdedel uppger att de har tillgång till egen verkstad.

Analys

Det finns en tydlig teknisk kapacitet inom det gotländska husbehovsfisket. En stor andel fiskare uppger att de själva kan hantera enklare reparationer, och omkring en tredjedel har erfarenhet av att laga båtmotorer. Detta tyder på en teknisk grundkompetens som kan vara

värdefull i ett beredskapssammanhang. Det kan också innebära en form av reservkapacitet, genom personer utspridda över hela ön som andra fiskare kan vända sig till vid behov och som vid behov skulle kunna ingå i ett mer organiserat beredskapssystem.

Att flera nämner verkstadsplatser och servicepunkter i olika orter antyder en geografisk spridning som kan bidra till systemets robusthet. Denna spridning av teknisk kunskap och praktiska resurser kan också fungera som en form av redundans, om en resurs faller bort kan det finnas alternativ att tillgå.

Förmågan att reparera på egen hand kan även minska beroendet av reservdelar och externa leverantörer. Detta kan bidra till ökad resiliens över tid och stärka Gotlands självförsörjning, eftersom fiskeverksamheten kan fortsätta även vid störningar. På en geografiskt avgränsad plats som Gotland kan sådan lokal förmåga vara en viktig komponent i livsmedelsberedskapen.

Logistik och infrastruktur

Fiskets lokala struktur och funktionssätt

Under en workshop framhöll flera deltagare att fiskets geografiska spridning och lokala förankring på Gotland utgör en viktig tillgång i krislägen. Det betonades att en decentraliserad struktur, snarare än centralisering, är avgörande för att verksamheten ska kunna fungera under press. En deltagare uttryckte det så här:

Vår styrka den är ju att vi är geografiskt spridda över hela Gotland, från norra Fårö till södraste delen av ön. Och då kan vi ju förse varje socken med fisk. Här på norr skulle vi kunna leverera upp till Bungehallen om det skulle vara en hämtningsplats.

Citatet belyser de korta transporterna mellan fiskeplatserna och butikerna. En annan menade att en centralisering skulle påverka effektiviteten: "Jag tror inte heller på att köra in den till stan och göra någonting först, för det kommer att ta två, tre dagar extra med allt den logistiken." Det enda problemet kring detta, uttryckte en deltagare, är att Visby inte har så många lokala fiskelägen, samtidigt som en stor del av öns befolkning bor där.

Analys

Som framkommit i diskussionerna, pekar fiskarna på hur den lokala och geografiskt spridda organiseringen av husbehovsfisket utgör en betydande styrka för deras egen verksamhet.

Denna decentraliserade struktur kan skapa en tydlig kapacitet genom att fiskare finns längs hela kusten och därmed tycks kunna försörja sina närområden utan att vara beroende av centraliserad hantering. Det innebär att fisk i vissa fall snabbt kan nå butiker eller hushåll utan att behöva passera genom ett centralt system. Enligt flera deltagare kan detta spara både tid och resurser.

Att verksamheten är decentraliserad kan också innebära att den blir mindre känslig för störningar. Om en plats tillfälligt inte går att använda kan andra närliggande fiskelägen täcka upp. Det skapar en form av redundans, där flera aktörer tillsammans har möjlighet att hålla verksamheten igång. På så vis kan systemet uppfattas som mer robust i ett läge där lokala störningar behöver hanteras.

Det kan också finnas en styrka i att verka i det område där man bor och har sociala relationer. Att känna människorna i butiker och samhällsfunktioner i närområdet kan underlätta samarbeten och bygga förtroende. I ett pressat läge kan det bidra till att lokala försörjningslösningar blir mer smidiga att organisera och genomföra.

I tidigare forskning och i länets beredskapsplanering har behovet av mer lokalt anpassade lösningar lyfts fram. I rapporten *Totalförsvar för ett starkare Gotland* (TFSG) pekas särskilt behovet av en decentralisering av försörjningssystemen ut som en avgörande faktor för att stärka Gotlands och landets totalförsvarsförmåga.⁴⁰ I det sammanhanget utgör husbehovsfisket ett konkret exempel på hur lokal autonomi redan praktiseras. Istället för att vänta in nya logistiklösningar eller uppbyggda centrala system kan befintliga nätverk och vardagsrutiner tas i bruk. Det stärker Gotlands motståndskraft och visar på möjligheterna med att utgå från det som redan finns.

Samtidigt framkommer en sårbarhet i att Visbyområdet har få aktiva fiskelägen i sin närhet. Det gör det svårare att ordna lokal försörjning av fisk just där många människor bor, vilket är en aspekt att ta hänsyn till i framtida beredskapsplanering.

Funktioner och resurser som behöver förstärkas

Stödresurser i land för logistik och beredning

Ska fiskarna själva ta hand om fisken och näten eller behövs det personal för det? På en enkätfråga om vilka uppgifter fiskarna skulle kunna bidra med i ett krisläge uppger 80 procent att de är beredda att själva rensa och filéa fisk. 44 procent uppger att de kan laga nät,

⁴⁰ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 205.

22 procent att de har kompetens att reparera ryssjor, och hälften kan tänka sig att hjälpa till med transporter.

Enkätsvaren visar att många fiskare kan tänka sig att hjälpa till med sysslor utanför själva fisket. I diskussionerna vid workshoparna framkom dock en synpunkt att fisket skulle kunna bli ännu mer effektivt om dessa sysslor delades ut till andra. Som en fiskare uttryckte det när frågan om behov kom upp: "Det är folk som kan hjälpa till att ta tillvara på fisken, för vi som fiskar, om vi ska fiska mycket, är inte så himla många. Vi behöver hjälp så att vi bara kan fiska, sätta nät och ta upp nät." Uttalandet betonar att fisket kan skalas upp mer effektivt om särskilda personer tar ansvar för andra delar av kedjan.

Analys

En möjlig sårbarhet i systemet handlar om att fiskarna riskerar att bli överbelastade vid en uppskalning. Om fiskarna måste sköta sysslor i land blir det svårt att orka med själva fisket. Samtidigt visar enkäten att många fiskare har både vilja och kompetens att bidra med sysslor utöver själva fisket. Denna mångsidighet skapar en viss kapacitet och flexibilitet i systemet.

Att flera personer behärskar samma moment fungerar även som en form av redundans, det finns fler att vända sig till om någon inte kan. Om andra i närområdet kliver in och stöttar i landbaserade uppgifter, kan fiskarna i högre grad fokusera på att fiska. Det ökar systemets effektivitet och stärker Gotlands livsmedelsberedskap.

Samordning mellan uppköpare och fiskare

En fråga som diskuterades på båda workshoparna var hur försäljning av fisk skulle kunna organiseras vid ett längre avbrott. I fokus stod kontakten mellan uppköpare, till exempel Region Gotland eller lokala skolor och ålderdomshem, och de husbehovsfiskare som skulle kunna leverera fisk.

Ett förslag som lyftes var att särskilda kontaktpersoner bör utses som länk mellan uppköpare och fiskare. Dessa personer föreslogs ta emot beställningar och registrera fisk. Som en deltagare uttryckte det: "Någon sån organisation måste man ha. Som samlar upp och registrerar. En person som inte fiskar." En annan deltagare beskrev ett scenario där uppköparna anger sitt behov i förväg, så att lokala fiskare kan planera sin insats:

En förutsättning är att de presenterar hur mycket man kan ta emot, och sen blir det ju upp till olika socknars husbehovsfiskare att se vad man kan åstadkomma. Om man vet att de vill komma imorgon eller om två dagar, och då kan de ta allt som finns där – eller så vill de bara ha 100 kilo.

Beskrivningen illustrerar ett arbetssätt där uppköpare kommunicerar sina behov i förväg, specificerar hur mycket de kan ta emot och när. Detta föreslogs underlätta för husbehovsfiskarna i olika socknar att planera sin insats utifrån efterfrågan.

Analys

Vid ett längre avbrott kan det bli svårt att hinna med både fiske och alla praktiska moment runt omkring. Om fiskarna samtidigt ska hantera rensning, registrering och kontakt med uppköpare riskerar det att ta tid från själva fisket. Förmågan att skala upp verksamheten kan därför bero på att det finns personer i land som kan avlasta med andra uppgifter. Förslaget om särskilda kontaktpersoner kan ses som ett sätt att skapa en sådan avlastning.

Om dessa samordnande funktioner etableras, ökar systemets förmåga att snabbare anpassas till förändrade förutsättningar. Detta stärker inte bara Gotlands livsmedelsberedskap genom ett effektivare fiskeflöde, utan också systemets robusthet i ett krisläge.

Verktyg för fångstrapportering och överblick

I diskussionerna lyftes vikten av fungerande rutiner för att registrera fångst, för att effektivt hantera försäljning och samordning av fisk. Ett exempel som nämndes var en digital applikation från Blekinge, där fiskare kunde ange sin fångst och sin beräknade ankomst till hamn. En deltagare sa: “Jag vet inte om den är igång längre. Men i den där tjänsten kunde man beställa direkt – om man såg att en fiskare hade till exempel 200 flundror inne. Det gällde även för privatpersoner.” Citatet belyser hur en digital lösning, liknande den i Blekinge, kan öka transparensen kring tillgänglig fångst och underlätta direktkontakt för beställning, även för privatpersoner.

Analys

Digitala lösningar som registrerar fångst och signalerar när fisk är på väg in till hamn kan göra arbetet mer överskådligt. Det blir lättare att få en uppfattning om hur mycket fisk som

finns, var den finns och när den väntas landas. Sådana system kan bidra till att snabba upp beslutsvägar, minska svinn och undvika dubbelarbete.

Det finns dock en sårbarhet i att sådana lösningar förutsätter fungerande el och internet. I ett läge där tekniken inte går att lita på behöver de kompletteras med enklare, manuella alternativ. Att kombinera digitala och analoga metoder kan därmed minska risken för avbrott och skapa en viss redundans i systemet.

Ekonomiskt stöd för att möjliggöra beredskapsfiske

På en workshop diskuterades behovet av en särskild kriskassa som kan täcka kostnader för bränsle, utrustning och andra insatser som krävs för att hålla fisket igång. En deltagare lyfte att det kan finnas behov att täcka vissa kostnader:

Någonstans måste det ju finnas en kriskassa, tänker jag – det går ju åt bensin och arbetstimmar. Behöver man fisken för att gotlänningarna ska överleva, då måste det finnas en kriskassa som går in och betalar. Men jag tror inte det är det man tänker på i första hand, utan mer: det är kris, nu måste vi hjälpa till.

Uttalandet belyser en synpunkt att det bland fiskare finns en vilja att hjälpa till i en kris, men att det också kan finnas ett behov av grundläggande ekonomiskt stöd för att insatserna ska bli genomförbara.

Analys

Som framkommit i diskussionerna kan det finnas behov av ekonomiskt stöd för att upprätthålla verksamheten vid störningar. Det finns en sårbarhet i att beredskapsfisket är beroende av vissa resurser, exempelvis drivmedel. Om sådana insatsvaror inte är tillgängliga kan det försvåra eller fördröja insatser. Ett ekonomiskt stöd i form av en kriskassa skulle i sådana fall kunna fungera som en buffert för att hantera oförutsedda kostnader och därmed minska sårbarheten. På sikt skulle ett sådant stödsystem även kunna underlätta återhämtning och anpassning om omständigheterna förändras eller om krisen drar ut på tiden.

Rapporten *Gotland utan transporter* (GUT), som tagits fram som en del av det tidigare kunskapsunderlaget kring livsmedelsberedskap, lyfter även frågan om ekonomiskt stöd till livsmedelsföretag. Där förs resonemang om att myndigheter kan behöva ge ekonomiska garantier till samhällsviktiga aktörer, så att dessa kan fortsätta sin verksamhet trots minskade

intäkter eller ökade kostnader vid störningar. För att detta ska vara möjligt framhålls vikten av att myndigheter i förväg identifierar vilka aktörer som är centrala för försörjningen. I sammanhanget nämns även att frågan kan utgöra ett möjligt underlag för dialog med Regeringskansliet.⁴¹

Med detta i åtanke är det också relevant att titta närmare på husbehovsfiskets roll och vilka förutsättningar som behöver finnas på plats. Aktörer inom fisket kan i förväg gå in och tydliggöra vilka villkor och resurser som krävs, exempelvis ekonomiskt stöd, samverkan eller kapacitet i form av bränsle och logistik. Med sådana förutsättningar kan fiskets förmåga stärkas, vilket i sin tur kan bidra till ökad resiliens för hela livsmedelsförsörjningssystemet.

Unga fiskare behövs för framtidens beredskap

Vid båda workshoparna uttrycktes en viss oro över att husbehovsfisket i dag i stor utsträckning bärs upp av äldre personer, medan intresset bland yngre upplevs som begränsat. I en diskussion om möjligheterna att skala upp fisket konstaterade en deltagare att det är bråttom att agera, eftersom tidsfönstret krymper: "Det är ju bara att se på åldern här, om det händer om tio år, då är det inte många av oss som fiskar längre." Deltagaren framhöll vikten av fler yngre fiskare med hänvisning till att fisket i en krissituation kan bli fysiskt krävande och utmanande för äldre på sikt.

Även enkätsvaren bekräftar bilden: bland de 29 svarande låg medelåldern på 73 år, med ett åldersspann från 55 till 86.

På en workshop framkommer att det vid föreningens bildande 2013 fanns en ungdomssektion, men att den avvecklades efter svagt intresse. I dag menar man att behovet av föryngring åter är aktuellt: "Det är viktigt att man bevarar och ser till att det finns en återväxt. Det kan handla om att man kampanjar, och att även samhället hjälper till." Uttalandet indikerar en synpunkt att det krävs riktade insatser, inte enbart på ideell basis, utan även med stöd från myndigheter.

Ytterligare en deltagare uttryckte oro för att hela kåren kan försvinna om inte något görs. Ett konkret förslag var att återinföra någon form av binäringsfiske, där viss försäljning tillåts, för att göra engagemanget mer motiverande för yngre.

⁴¹ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter*, s. 21.

Analys

Den höga medelåldern bland dagens husbehovsfiskare utgör en sårbarhet för Gotlands livsmedelsberedskap. Om yngre personer inte rekryteras in i tillräcklig utsträckning finns det en risk att fiskets roll i en krissituation försvagas eller uteblir. Det skulle i så fall kunna påverka den lokala försörjningsförmågan negativt. En successiv föryngring av fiskarkåren bidrar till att stärka verksamhetens motståndskraft över tid.

Även om fisket i ett krisläge skulle kunna involvera andra personer som stöd i arbetet, kan detta inte ersätta den praktiska kunskap och erfarenhet som gradvis byggs upp hos dem som under längre tid har ägnat sig åt fisket.

För att upprätthålla eller stärka möjligheterna till lokal självförsörjning, kan det därför finnas anledning att överväga åtgärder som främjar återväxt. Det kan handla om insatser från föreningslivet, men även om samverkan med offentliga aktörer för att identifiera möjliga former av stöd.

Lagringskapacitet och kylförvaring

På workshoparna lyftes en utmaning kopplad till att många fiskelägen saknar lokaler för säker hantering och lagring av fisk. Flera möjliga lösningar nämndes, med syfte att öka lagringskapaciteten. Ett konkret förslag var att samla frysboxar på en gemensam plats, tillgänglig för flera fiskelägen: "Man samlar ihop frysboxar på ett ställe. Då blir logistiken mycket enklare. Fisken ligger där, och man kan meddela till exempel en skola: Vi har så här mycket fisk – vill ni ha det?" Deltagaren framhöll att en sådan lösning skulle kunna förenkla logistiken för samtliga inblandade, genom att minska behovet av att åka eller ringa runt i onödan. Det skulle enligt deltagaren även kunna bidra till ökad överblick över den tillgängliga mängden fisk.

Ett annat förslag var att Region Gotland köper in mobila kyl- och fryscontainers som kan placeras ut där behov uppstår: "Det finns kylcontainers med krok som drivs med diesel-elverk. Om det fanns några sådana i beredskapen kunde man ställa ut dem på strategiska platser. Det är något föreningen kanske kunde ta upp med myndigheterna."

Ett tredje förslag som lyftes var att tillfälligt använda frysutrymmen hos lokala butiker.

Analys

Flera deltagare pekade på att fisk som inte snabbt kan kylas eller frysas riskerar att gå till spillo. Det begränsar kapaciteten och utgör en sårbar punkt i kedjan. Ett förslag var att samla

frysboxar i gemensamma lokaler. Sådana lösningar bygger på lokala resurser och skapar viss redundans.

Ett alternativt förslag var att använda mobila kyl- eller fryscontainrar som kan placeras ut där behov uppstår. Till skillnad från enklare lösningar nämndes här möjligheten att driva utrustningen med elverk vid strömavbrott. Det skulle ge ökad resiliens och minska beroendet av elnätet, vilket i sin tur gör systemet mer flexibelt och bättre rustat för längre störningar. Att säkra möjligheten till lokal kylförvaring är därmed inte bara en teknisk fråga, utan en förutsättning för att Gotland i praktiken ska kunna ta vara på sin egen fångst.

Lagerföring av varor och produkter

Bensin som avgörande bränslekälla

Under workshoparna framhöll flera deltagare att tillgången på bränsle kan bli avgörande för att fisket ska kunna fungera i en kris. En av dem uttryckte det så här: "Ett beredskapslager skulle vara intressant, och då är det ju nät och garn i sånt fall – och bränsle." Uttalandet visar på en synpunkt att bara ett fåtal resurser uppfattas som helt nödvändiga för fisket i ett beredskapssammanhang, och drivmedel nämns som en av de mest centrala.

Enkäten bekräftar bilden: 97 procent uppger att det finns bensindrivna båtar i deras fiskeläge. 14 procent anger att det finns dieseldrivna båtar, och en deltagare uppger att det även finns eldrivna båtar. Bensin är också det vanligaste bränslet för elverk. Av de 16 deltagare som har tillgång till ett elverk uppger 15 att det drivs med bensin, och ett med diesel.

Analys

Bensin framhålls i materialet som en viktig förutsättning för att fisket ska kunna fungera i ett krisläge. Det tydliga beroendet av ett enskilt bränsleslag kan tyda på en viss sårbarhet, särskilt i fråga om båtar, men även när det gäller elverk. I och med att bensin är det dominerande drivmedlet i de flesta kartlagda fiskelägena, skulle ett avbrott i tillgången kunna få konsekvenser för möjligheten att bedriva fiske vid störningar.

På längre sikt kan en ökad variation av drivmedel, såsom el och diesel, bidra till större flexibilitet, men det förutsätter investeringar. Utifrån nuläget framstår förmågan att anpassa verksamheten vid ett längre avbrott som begränsad.

Flera externa källor lyfter fram bränslets avgörande betydelse för Gotlands beredskap. I länets Risk- och sårbarhetsanalys (RSA) från 2020 lyfts bränsleförsörjningen fram som ett

särskilt sårbart område. Analysen pekar bland annat på behovet av säkrade lager av drivmedel och livsmedel för att Gotland ska kunna hantera längre avbrott i leveranser.⁴² I TFSG beskrivs drivmedel som en nyckelresurs, särskilt med avseende på transporter och reservkraft.

Behovet av beredskapslager betonas, och att viktiga samhällsfunktioner som livsmedelsproduktion och distribution behöver bli mer självförsörjande och decentraliserade även vad gäller bränsle. Samtidigt framhålls vikten av att lokalt kartlägga vilken samhällsviktig verksamhet som är beroende av reservkraft och drivmedel.⁴³

Mot denna bakgrund kan det finnas skäl att i beredskapsplaneringen överväga möjligheter till öronmärkta bränslereserver för fisket, i syfte att trygga tillgången till drivmedel. Sådana åtgärder skulle kunna stärka fiskets resiliens genom att minska beroendet av centrala leveranser och därmed möjliggöra snabbare anpassning och återgång till verksamhet vid störningar. I annat fall kan det bli svårt att upprätthålla lokal försörjningsförmåga, även om det finns gott om fisk i vattnet.

Salt för konservering

Behovet av salt lyftes tidigt under en av workshoparna. I diskussionen framhöll deltagarna att salt kan bli en central resurs för att bevara fisk och kött vid längre elavbrott.

Flera deltagare uttryckte oro för att salt snabbt kan bli en bristvara vid exempelvis ett transportstopp. En av dem formulerade det så här: "Det är en av de första sakerna jag skulle köpa i affären. Jag skulle inte köpa toalettpapper först, utan en säck salt." Uttalandet visar hur prioriterat salt kan vara. Även andra deltagare betonade vikten av att ha salt hemma som del av ett grundläggande förråd.

Enkätsvaren visar att 61 procent av de tillfrågade har erfarenhet av att salta in fisk, vilket tyder på att konservering med salt fortfarande är en levande kunskap i gruppen.

Analys

Salt pekas ut som en kritisk resurs i händelse av längre elavbrott. Flera deltagare uttryckte oro för att tillgången snabbt kan upphöra vid ett transportstopp, vilket pekar på en sårbarhet i Gotlands försörjningssystem. Om fisken inte kan tas om hand i tid ökar risken för svinn, särskilt under varma perioder.

Saltning lyftes som ett möjligt alternativ till kyl- eller frysförvaring, och kunskapen tycks i stor utsträckning finnas kvar bland husbehovsfiskare. En majoritet av de tillfrågade uppger att

⁴² Länsstyrelsen i Gotlands län, Risk- och sårbarhetsanalys 2020, s. 3.

⁴³ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 61, 84 och 205.

de har erfarenhet av att salta in fisk, vilket kan bidra till en viss robusthet i systemet. Saltning fungerar därmed som en form av redundans vid brist på el, och kan öka möjligheten att hålla igång hantering och lagring även under störningar.

Den befintliga kunskapen gör det även möjligt att snabbt ställa om hanteringen vid ett längre avbrott, vilket tyder på en viss resiliens. Samtidigt är salt i sig en förutsättning för att dessa strategier ska kunna användas, vilket innebär att försörjningen av denna vara blir en nyckelfråga för Gotlands självförsörjningsförmåga. Mot denna bakgrund kan det finnas anledning att betrakta salt som en kritisk resurs och överväga särskilda beredskapslager för ändamålet.

Återbruk av redskap och säkring av komponenter

På workshoparna togs frågan om komponentförsörjning upp. Det nämndes att vissa delar har blivit svårare att hitta hos återförsäljare lokalt. En deltagare sa: "På Gotland kan du inte köpa någonting. Det är ingen som säljer slingor på Gotland nu." En annan deltagare fyllde i: "Och de här stora firmorna på fastlandet, de har lagt ner för länge sedan." De uttryckte att flera svenska återförsäljare har slutat sälja vissa delar för fisket på grund av minskad efterfrågan. I stället, menade de, måste material som garn och nätslingor importeras, exempelvis från Finland eller Japan. Även om det inte beskrevs som ett påtagligt problem i dagsläget, lyfte en deltagare att sådant material bör finnas på lager någonstans lokalt.

Senare i workshopen framkom det att fiskeredskap och utrustning i vissa fall går förlorade i samband med generationsskiften. En deltagare uttryckte det så här: "När de gamla gubbarna dör och ungdomarna inte vet vad grejerna är eller inte är intresserade, då slängs de bara." Deltagaren menade att fullt fungerande redskap kastats, trots att de hade kunnat återanvändas.

Analys

Brist på vissa nyckelkomponenter nämndes i workshoparna som något som kan påverka fiskets funktion vid en kris. Eftersom sådana delar måste importeras innebär det en sårbarhet i systemet vid transportavbrott.

Behovet av tillgång till reservdelar bekräftas även i aktuella beredskapsanalyser. I GUT lyfter flera livsmedelsproducenter fram att brist på reservdelar kan begränsa produktionen vid ett transportstopp. Därför föreslås en fördjupad studie av behovet av kritiska insatsvaror, inklusive reservdelar, för att bättre förstå Gotlands livsmedelsförsörjning.⁴⁴ I både TFSG och

⁴⁴ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter*, s. 16, 23.

RSA 2020 pekas dagens "just-in-time"-system, med små eller obefintliga lager inom samhällsviktiga sektorer, ut som en betydande sårbarhet. För att minska beroendet av externa flöden betonas behovet att beredskapsplaneringen ska stärka lokal autonomi och försörjningsförmåga. I risk- och sårbarhetsanalysen lyfts särskilt bristen på reservdelar, som i många fall varken finns lokalt eller nationellt utan måste importeras från andra länder.⁴⁵

Detta aktualiserar också frågan om hur resurser kan samlas, bevaras och göras tillgängliga lokalt. Att etablera lager med viktiga komponenter och återbrukade redskap kan bidra till att bygga upp lokal kapacitet och minska sårbarheten i systemet. Självförsörjningsförmågan stärks när komponenter finns tillgängliga lokalt och inte behöver importeras i ett akut skede. Redundansen ökar om det finns alternativa lösningar och reservdelar som gör det möjligt att reparera eller ersätta utrustning. Resiliensen förbättras genom att verksamheten får större förmåga att fortsätta även vid återkommande störningar, eftersom nödvändiga resurser redan finns på plats. Genom att identifiera och ta till vara kritiska komponenter, samt organisera ett gemensamt återbrukslager, kan beredskapen förstärkas på ett konkret och kostnadseffektivt sätt.

Skydd av resurser och ordning vid kris

I en diskussion på en workshop framhölls att risken för stölder bedöms som låg då relativt få utanför fiskets kretsar vet hur man hanterar båtar och redskap. Mot den bakgrunden konstaterade en deltagare att det sannolikt räcker med att frysboxar hålls låsta. Samtidigt beskrev en annan deltagare ett mer allvarligt scenario: "Alltså ju mer krisartat det blir, desto mer kommer folk att vara beredda att göra för att försörja sig själv, sin familj och omgivning med mat och andra saker." Citatet speglar en medvetenhet om att en utdragen kris kan skapa press på livsmedelsresurser och öka utsattheten för dem som lagrar och hanterar fisk.

I diskussionen nämndes även möjligheten till samarbete med Stark socken, ett frivilligt nätverk som finns i flera socknar på Gotland, för lokal bevakning och praktiskt stöd vid kris.

Analys

I materialet framgår att deltagarna inte uttryckte någon uttalad oro för stölder, men resonerade ändå kring möjliga åtgärder vid ökad osäkerhet. Det finns en medvetenhet om sårbarhet kopplad till lagring av fisk och ett potentiellt tryck på livsmedelsresurser vid en utdragen kris. Lokala lösningar som lås, ökad närvaro och samarbete med frivilliga nätverk

⁴⁵ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 3; Länsstyrelsen Gotland, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 205.

visar på ett lokalt handlingsutrymme. Resonemangen pekar på ett praktiskt orienterat förhållningssätt, där lösningar formas utifrån det som krävs i stunden.

Alternativa betalningslösningar vid systembortfall

Flera deltagare betonade vikten av att ha en plan för betalningar vid försäljning av fisk, särskilt om digitala system slås ut. En deltagare uttryckte oro: "Man har fått folk att göra sina betalningar via datorer och swisha. Men alltså, släcks det ner, inte finns det nåt postkontor att gå och betala på, och inget bankkontor." Deltagaren syftade på att samhället i dag är starkt beroende av digitala betalningar, samtidigt som det saknas fysiska alternativ om systemen skulle sluta fungera.

Andra ifrågasatte hur många som idag bär kontanter, och nämnde exempelvis byteshandel eller att handla på krita. Sådana tankar framfördes mer som anspelningar på tidigare sätt att lösa betalningar, snarare än som genomtänkta förslag för dagens förhållanden.

Analys

Deltagare lyfte att samhällets beroende av digitala betalningssystem kan utgöra en sårbarhet vid ett systembortfall. Som möjliga alternativ nämndes kredit och andra lösningar baserade på personliga relationer. Även om dessa idéer framfördes i förbigående, kan de ändå ses som uttryck för behov av alternativa sätt att genomföra handel vid kris. I lokalt förankrade sammanhang, såsom husbehovsfisket, där tillit och etablerade relationer ofta finns, skulle sådana lösningar i vissa fall kunna fylla en funktion vid uteblivna digitala betalmöjligheter.

Liknande tankar återfinns i aktuell forskning. I TFSG framgår att en kris kan få allvarliga konsekvenser för finansiella tjänster, att dagens förmåga att hantera detta är begränsad, och att eventuella åtgärder kräver samverkan mellan regional och nationell nivå. Bland förslagen nämns exempelvis så kallade "cash-points" och lokal kontanthantering, liksom frågan om staten kan säkerställa medborgarnas likviditet vid ett sammanbrott i betalningssystemen. Ett konkret exempel som lyfts är att dagligvaruhandeln, åtminstone tillfälligt, skulle kunna återgå till traditionell kassabokföring. Detta förutsätter dock att ett ekonomiskt flöde kan säkras genom nationella beredskapsåtgärder.⁴⁶

Mot bakgrund av detta kan det vara relevant att i fiskets beredskapsplanering överväga hur tillitsbaserade betalningslösningar, såsom köp på kredit, kan fungera i lokala sammanhang. Genom att undersöka förutsättningarna i förväg, i miljöer där sociala relationer redan är

⁴⁶ Länsstyrelsen Gotland, *Totalförsvaret för ett starkare Gotland*, s. 63-64.

etablerade, kan en sådan lösning bidra till en mer resilient försörjningsförmåga inför ett eventuellt digitalt systembortfall. Sådana lokala lösningar ersätter inte nationella insatser, men kan fungera som ett kompletterande stöd i mindre sammanhang där etablerad tillit redan finns.

Lagstiftningens påverkan på fisket

Regelverkets roll i krisberedskapen

Behov av beredskapslagstiftning för fiske

Under diskussionsträffarna lyftes en återkommande oro för att gällande fiskelagstiftning kan bli ett hinder om Gotland drabbas av en kris. Dagens regler upplevs av fiskarna vara anpassade för normalläge, snarare än för situationer där snabba insatser krävs. Flera deltagare menade att fisket riskerar att stå still om inte regelverket tillfälligt kan justeras.

Det som efterfrågades var ett särskilt beredskapsläge för fiske, en juridisk lösning som ger möjlighet att frånga ordinarie regler när situationen kräver det. Annars finns det en risk att den som hjälper till också bryter mot lagen. En deltagare formulerade behovet av en sådan beredskapslagstiftning på följande sätt:

Det ska finnas en mekanism. Så att när det blir undantagstillstånd, då upphör de här reglerna att gälla per automatik. Det ska vara inskrivet, man ska inte behöva hålla på och tjafsa om det. Det ska stå tydligt: när det är undantagstillstånd, då upphävs den paragrafen, och den paragrafen, och den paragrafen.

Detta citat sammanfattar väl det som efterfrågas: en tydlig och förutsägbar ordning där vissa regler automatiskt sätts ur spel vid ett undantagstillstånd. Tanken är att fiskarna då direkt ska kunna bidra i krisberedskapen, utan att riskera att agera i strid med lagen.

En annan deltagare betonade att myndigheter i ett krisläge måste kunna prioritera det mest grundläggande: ”Gäller det vår överlevnad, då är det väl inte mycket att fundera på.”

Analys

Nuvarande regelverk begränsar både möjligheten att sälja fångst och att använda vissa redskap i tillräcklig omfattning. Det försvårar fiskets möjligheter att bidra till livsmedelsförsörjningen i större skala, vilket utgör en tydlig sårbarhet. En potentiellt viktig

resurs lämnas därmed outnyttjad. Om inte regelverket förändras hålls den kapacitet som finns inom fisket tillbaka, liksom dess möjlighet att utgöra en del av öns krisberedskap.

Att ge bort fisk utan ersättning är inte hållbart, vare sig för den enskilde fiskaren eller för samhället i stort. Om en grupp systematiskt hålls utanför eller inte ges möjlighet att delta på rimliga villkor försvagas samhällets förmåga att samlas, anpassa sig och återhämta sig i kris. Ett inkluderande och rättvist system stärker därmed inte bara fisket utan även hela samhällets motståndskraft.

Mot denna bakgrund har det föreslagits att införa en särskild beredskapslagstiftning för fiske, som kan aktiveras när ordinarie regler hindrar nödvändiga insatser. En sådan ordning skulle skapa ett juridiskt handlingsutrymme i krissituationer och fungera som en reservlösning när det vanliga regelverket inte är tillräckligt. Detta utgör en form av redundans i lagstiftningen, vilket kan vara avgörande när flexibilitet krävs. Samtidigt skulle det stärka Gotlands självförsörjningsförmåga genom att möjliggöra ytterligare livsmedelsproduktion vid sidan av den som redan finns. Med fler vägar till försörjning ökar samhällets robusthet, till exempel om annan livsmedelsproduktion tillfälligt slås ut. En sådan lösning förutsätter samarbete i fredstid mellan myndigheter och fiskare, för att tillsammans ta fram tydliga och lokalt anpassade regler.

Den juridiska osäkerheten vid kris är inte unik för fisket, utan lyfts även i aktuell forskning om krisplanering och livsmedelsberedskap. I TFSG beskrivs själva regelverken som en potentiell sårbarhet, eftersom stora delar av Sveriges beredskapslagstiftning inte har uppdaterats sedan 1990-talet. Det gäller trots förändrade samhällsförhållanden och ny EU-rätt. En översyn föreslås för att modernisera och komplettera regelverken. Detta skulle också kunna öppna för att ge fisket en tydlig roll i krisberedskapen. Avsaknaden av en sådan uppdatering utgör därmed en påtaglig svaghet i det nuvarande systemet.⁴⁷

I GUT redovisas undersökningar av det juridiska handlingsutrymmet vid hantering av livsmedel under ett transportstopp, samt frågor kopplade till myndigheters och aktörers ansvar. Deltagarna uttryckte oro för att nödvändiga åtgärder skulle kunna komma i konflikt med gällande regelverk. Mot denna bakgrund konstaterades att livsmedelslagstiftningen i princip gäller även vid kris, men att tillämpningen kan behöva präglas av proportionalitet, till exempel genom att väga risken för bristande livsmedelssäkerhet mot konsekvenserna av att människor inte får tillgång till mat. Rapporten pekar också på att det i dagsläget saknas tydlig

⁴⁷ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 205-206.

vägledning för hur lagstiftningen ska tillämpas i praktiken vid ett transportstopp, vilket kan skapa osäkerhet kring både ansvar och beslut i ett krisläge.⁴⁸

Eftersom fisk också är en livsmedelsråvara omfattas fisket av samma lagstiftning som annan livsmedelshantering. Samtidigt gäller ytterligare regler för husbehovsfiskare, exempelvis förbudet att sälja egen fångst från havet. Det innebär att de i en krissituation kan möta både de generella osäkerheter som gäller livsmedel och särskilda hinder kopplade till fisket. Detta begränsar direkt möjligheterna till lokal självförsörjning av livsmedel genom fiske, och kan påtagligt minska systemets resiliens då osäkerheten riskerar att förhindra snabb och flexibel anpassning i ett krisläge. Det förstärker därmed behovet av tydliga regler som är anpassade till fiskets förutsättningar vid kris.

Fritidsintressen och försörjning i konflikt

Flera deltagare upplever en tydlig spänning i fiskepolitiken, särskilt mellan sportfiskets starka position och villkoren för husbehovsfiske. Många menar att sportfiskeorganisationer har oproportionerligt stort inflytande i myndighetsdialoger, där deras perspektiv ofta får genomslag på bekostnad av andra fiskeformer: "De har lite mer power bakom sig."; "Sportfiskarna har rätt kontakter. De är duktiga lobbyister."; "De är en större grupp och etablerade på ett annat sätt än vad vi är." Citaten speglar en återkommande upplevelse: att sportfisket inte bara har fler utövare, utan också ett starkare och mer samordnat genomslag i policyarbetet. Flera pekar på att personer med bakgrund i sportfisket återfinns i myndighetsroller, vilket upplevs påverka utformningen av regler, även i frågor som rör andra fiskeformer. Som en deltagare uttryckte det: "Tyvärr är det en dålig trend i dag, där det kommer in fiskekonsulenter från sportfisket, och då blir det ju en omedveten styrning."

Denna upplevelse hänger samman med en bredare frustration: att regelverken i praktiken gynnar sportfiskets intressen. Flera nämner exempel där tillgången till vissa arter eller begränsningar i redskapsanvändning upplevs ha formats utifrån sportfiskets behov, snarare än utifrån villkoren för småskaligt försörjningsfiske.

Analys

Fiskarnas beskrivningar i materialet antyder att sportfiskets starka ställning i myndighetsdialoger upplevs skapa en obalans som påverkar förutsättningarna för husbehovsfiske. När sportfiskets perspektiv får genomslag, medan husbehovsfiskets villkor

⁴⁸ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter*, s. 19-20.

uppfattas hamna i skymundan, kan det bidra till en viss sårbarhet i systemet. Förtroendet för regelverken riskerar att påverkas negativt, särskilt när fiskare upplever att deras förutsättningar inte blir tillräckligt beaktade, vilket i sin tur kan underminera den sociala robustheten i beredskapsarbetet.

Detta innebär inte att sportfiskets inflytande i sig saknar värde, men i ett krisperspektiv blir det relevant att fråga vilka fiskeformer som ges verkliga förutsättningar att bidra till lokal försörjning och därmed samhällets kapacitet. Ur detta perspektiv handlar det inte bara om att främja rekreation, turism och bevarande, utan också om att synliggöra husbehovsfiskets potentiella roll vid en samhällsstörning och dess bidrag till självförsörjning.

Olika former av fiske har olika funktioner och värden. När det gäller faktiskt förmåga att bidra till matförsörjning i ett krisläge bedöms sportfiskets kapacitet ofta som begränsad. Husbehovsfisket skulle däremot kunna spela en större roll, förutsatt att regelverken gör det möjligt, vilket skulle stärka samhällets resiliens vid en störning i livsmedelsförsörjningen.

Förbud mot försäljning av fisk

En fråga som väckte starkt engagemang under diskussionerna var husbehovsfiskets nuvarande förbud mot att sälja fångst från havet. Deltagarna ifrågasatte hur lokala fiskare ska kunna bidra till matförsörjningen i ett krisläge, om de inte får sälja det de fångar. Mot den bakgrunden lyftes förslag på hur regelverket skulle kunna anpassas i fredstid för att underlätta aktivering av husbehovsfisket vid kris.

En idé som väckte stöd var att tydligare skilja husbehovsfisket från gruppen fritidsfiske, som i dag innefattar även sportfiskare. En deltagare uttryckte det så här: "Vi har ju inte samma syfte med vårt fiske som en sportfiskare. Sportfiskaren dokumenterar sin fångst och kastar sedan tillbaka den. Vi fiskar för att få tillgång till ett livsmedel, det är ett helt annat syfte."

Ett sätt att uppnå denna åtskillnad som diskuterades var att återinföra binäringsfisket, det vill säga möjligheten att sälja en mindre del av sin fångst. Det skulle enligt deltagarna göra det möjligt att särskilja husbehovsfisket från fritidsfisket och närma det yrkesfiskets villkor. Som en deltagare uttryckte det: "Det ligger oss i fatet hela tiden att vara med i samma grupp som sportfiskarna. Om vi kunde få återinföra binäringsfisket, då skulle det kunna bli så att husbehovsfiskare och yrkesfiskare hamnar i samma kategori."

Samtidigt pekade flera deltagare på att både svensk lag och EU-regler sätter tydliga gränser för vad som är tillåtet. Försäljning kräver att fisket bedrivs som näringsverksamhet, medan fritidsfiske enligt regelverket inte får leda till försäljning.

Men inte alla delade bilden att EU-reglerna är det egentliga hindret. En deltagare menade att det i själva verket handlar om hur Sverige väljer att tolka regelverken:

Då är det inte möjligt enligt Havs- och Vattenmyndigheten i Sverige, eftersom EU förbjuder det. Men det är bara att gå till Finland – där är det fler binäringsfiskare än yrkesfiskare, och så vitt vi förstår är Finland fortfarande med i EU. Så det är nog möjligt om man vill, men i Sverige så ser man till att det inte är möjligt.

Uttalandet speglar en frustration över att svenska myndigheter skulle kunna ha större handlingsutrymme än de utnyttjar. I diskussionerna nämndes både Finland och Åland som exempel på platser där binäringsfiske tillåts inom ramen för EU-medlemskapet, vilket förstärkte uppfattningen att det snarare handlar om tolkning än om tvingande EU-regler.

Analys

Samtalen visar på en juridisk sårbarhet i Gotlands livsmedelsberedskap, där den nuvarande lagstiftningen i praktiken utesluter husbehovsfiskarna från att kunna bidra. Som lösning lyfte deltagarna idén om att återinföra binäringsfisket, alltså möjligheten att sälja en mindre del av fångsten. De framhöll två argument: dels att husbehovsfisket borde tillhöra samma kategori som yrkesfisket eftersom syftet är liknande, dels att andra EU-länder, som Finland och Åland, tycks ha en annan hållning till småskaligt fiske, där sådana lösningar redan är möjliga.

För att förstå vad detta kan innebära i praktiken lyfte deltagare bland annat fram Åland som ett exempel på hur regelverk kan utformas mer flexibelt utan att lämna EU:s ramverk.

Åland utgör ett konkret exempel på hur regelverk kan utformas för att möjliggöra försäljning även från småskaliga fiskare. Där finns idag ett trestegssystem med egentliga yrkesfiskare, binäringsfiskare och övriga fiskare, alla med rätt att sälja sin fångst men med olika villkor. Utöver dessa finns fritidsfiskare, som inte är registrerade i yrkesfiskesystemet och som inte har rätt att sälja sin fångst.⁴⁹ Systemet gör det möjligt att växa in i fisket: börja i liten skala och, om verksamheten växer, flytta till en högre nivå. Småskaliga aktörer utvecklas i sin egen takt, vilket kan öka antalet yrkesfiskare på sikt.

⁴⁹ Se Bilaga 2: *Ålands system för fiskelicens och försäljning av fångst*.

Det åländska systemet visar att det är möjligt att skapa flexibla lösningar inom ramen för EU:s regelverk. Om något liknande infördes även på Gotland skulle försäljning kunna tillåtas redan i fredstid. Det skulle ge fiskare möjlighet att stegvis bygga upp erfarenhet av system och rutiner. På så sätt kan övergången till ett krisläge bli smidigare, jämfört med att införa nya regler först när krisen redan har inträffat, som vid en beredskapslagstiftning.

En sådan förändring skulle kunna aktivera lokal kapacitet som hittills inte har tagits till vara. Det innebär att mer mat kan produceras, säljas och konsumeras lokalt, oberoende av transporter från fastlandet. Detta kan skapa ringar på vattnet: när fler fiskare får möjlighet att bidra, kan det stimulera lokala investeringar i infrastruktur, butiker och förädlingsled, vilket i sin tur kan stärka den lokala självförsörjningen över tid.

Ett införande av binäringsfiske skulle dessutom kunna bidra till att utveckla ett parallellt, lokalt livsmedelssystem vid sidan av den ordinarie, centraliserade handeln. Husbehovsfisket utgör redan en decentraliserad struktur med lokal förankring. Om det får möjlighet att ingå i handel kan det förstärkas och integreras tydligare i livsmedelsförsörjningen. Detta kan skapa ett mer redundant system, där två parallella strukturer bär upp varandra vid störningar.

Den som redan bedriver binäringsfiske behöver inte sätta sig in i nya regler eller system vid en kris. Det kan göra övergången mjukare och systemet mer resiliert, eftersom inget behöver börja om från början. När krisen är över står man dessutom redan flera steg längre fram, vilket kan göra det lättare att dra lärdomar inför nästa gång.

Regleringar av fisk och redskap

Frågan om begränsning av redskapsanvändning väckte stort engagemang hos deltagarna. Även frågan om fredade arter kom på tal. Nedan presenteras några teman som berör hur regelverket påverkar möjligheten att bedriva ett flexibelt och praktiskt fungerande fiske i en krissituation. Dessa frågor visar att även detaljer i lagstiftningen kan få stor betydelse för hur snabbt och effektivt fisket kan aktiveras i beredskapen.

Fredade arter och säsongsförbud

En av de regler som lyftes i diskussionerna var förbudet mot att fiska vissa arter under deras fredningstid. En deltagare uttryckte förståelse för skyddet kring åmynningarna, men påpekade samtidigt: “Är det kris så kan man ju förbise lektider”, med hänvisning till behovet av att snabbt kunna bidra med mat.

I samtalen nämndes även begränsningar i maskstorlek och fångstmått. Regler som i normalläge har en viktig funktion för fiskeförvaltningen upplevdes i det här sammanhanget kunna utgöra ett hinder, särskilt när försörjningen snabbt behöver kunna skalas upp.

Begränsningar i redskapsanvändning

Regler om redskapsanvändning lyftes som en begränsning för att snabbt kunna fånga tillräckligt med fisk vid en kris. Begränsningen till 180 meter nät nämndes flera gånger, med kommentaren att det i ett sådant läge behövs ett undantag: att man inte ska behöva tänka på att man “bara får sätta 180 meter.”

Det framgick att den tillåtna nätlängden kanske inte räcker om fisken inte är på plats. I ett krisläge, när behovet av mat är större och förutsättningarna sämre, menade deltagarna att det också kan krävas flera nät på olika platser för att öka chanserna.

Även andra regler, som hur många redskap som får användas och skillnader mellan fiske i enskilt och allmänt vatten, lyftes som hinder om fisket snabbt måste växla upp. Ett mer flexibelt regelverk sågs därför som en viktig åtgärd för att säkra lokal matförsörjning.

Förbud mot nätfiske på grunt vatten oroar fiskare

En återkommande diskussion på workshoparna handlade om det nätförbud i grunt vatten som införts på fastlandet. Många uttryckte oro för att samma förbud, som gäller nätfiske på mindre än tre meters djup, snart ska införas även på Gotland. Enligt deltagarna har förbudet stegvis införts längs stora delar av den svenska kusten, och flera av dem uppfattade att Gotland kan stå näst på tur. En av fiskarna beskrev en oro för att ytterligare regleringar kan leda till att husbehovsfiskare ger upp:

Ponera att man inför den så kallade 3-meterskurvan, då kan många känna att det inte längre är någon idé att fortsätta. De kanske säljer sina redskap. Det första som bör tydliggöras i de här utredningarna är att myndigheterna har ett ansvar att inte förändra regelverket på ett sätt som gör att den här gruppen fiskare försvinner.

Deltagaren pekar på risken att regleringar kan sänka motivationen, och kontentan blir att fiskare säljer både båt och nät. Samtidigt understryks vikten av att regelverk utformas med hänsyn till alla fiskargrupper.

Enkäten visar att metoden att vada ut nät från är ett vanligt alternativ hos de gotländska fiskarna. 72 procent av deltagarna har använt denna metod, vilket gör den till den näst vanligaste efter fiske med båt.

Analys

Deltagarnas erfarenhet är att regler kring redskapsbegränsning och fångster kan stå i vägen när fisket snabbt behöver växla upp. Det här kan skapa en sårbarhet i Gotlands livsmedelsförsörjning, eftersom fisket inte alltid kan anpassas efter förutsättningarna. En annan typ av sårbarhet som lyfts uppstår om nya regler införs som minskar fiskarnas motivation. Sådana förändringar skulle kunna leda till att fiskare slutar helt och säljer sin utrustning, vilket i förlängningen kan minska den lokala kapaciteten.

Om fiskarna tillåts använda fler redskap, anpassa sina metoder efter förhållandena och agera friare i kris, kan Gotlands förmåga att producera fisk lokalt stärkas. Den samlade fiskekapaciteten skulle därmed kunna öka genom att fler resurser tas till vara på ett effektivt sätt.

Många olika redskap och metoder fungerar som parallella vägar till samma mål: att få upp fisk. Ju fler sådana alternativ som tillåts och hålls vid liv, desto fler redundanta lösningar kan finnas i systemet. Det kan bidra till att försörjningen av fisk upprätthålls även under pressade förhållanden. Redundansen skulle på så vis kunna bli ett sätt att säkra tillgången på mat, trots störningar.

Metoden att vada ut nät från stranden kan bli särskilt viktig i ett självförsörjningsperspektiv, eftersom den inte kräver varken båt eller bränsle. Det gör att fisket kan fortsätta även vid bränslebrist eller andra störningar i infrastrukturen, utan beroende av externa resurser. På så vis kan metoden både bidra till att fisket i sig blir mer självförsörjande och till att Gotlands livsmedelsförsörjning får en robustare lokal grund. När enkla metoder tillåts och hålls vid liv ökar också sannolikheten att fler kan bidra vid en kris, vilket i sin tur kan stärka systemets förmåga att försörja sig självt.

Genom att tillåta bränsleoberoende metoder som denna stärks även Gotlands resiliens i livsmedelsförsörjningen, då det ökar förmågan att anpassa sig och bibehålla funktioner även under kraftiga störningar.

Skydds jakt vid kris – behov av effektivare regler

Säl och skarv lyftes som faktorer som kan försvåra fisket. Båda arterna kan orsaka skador på redskap och minska mängden fisk som kan tas upp. Frågan om säl togs även upp i efterhand av en deltagare, som i ett mejl betonade behovet av enklare regler för skydds jakt:

“Regelverken bör förenklas för att kunna decimera beståndet. Sälskador på nät måste minskas.” Citatet speglar en oro för att långsamma eller krångliga tillståndsprocesser kan bli ett hinder i ett läge där fisket behöver kunna förstärkas snabbt.

Analys

Risken för konkurrens om fiskresurserna från säl och skarv lyfts som en sårbarhet i Gotlands livsmedelsförsörjning, särskilt om det saknas fungerande sätt att hantera situationen snabbt. Om fiskarna inte kan skydda sina redskap eller får vänta länge på beslut om skydds jakt påverkar det den samlade fiskekapaciteten negativt. Tidsutdräkten i att vänta på myndighetsbeslut kan också göra att resurser förblir outnyttjade under kritiska perioder.

När fiskare snabbt kan anpassa sig till förändrade förutsättningar blir livsmedelssystemet resiliент. Förberedda undantagsregler och lokala beslutsvägar gör att systemet inte behöver stanna upp för att vänta på centrala beslut, utan kan fortsätta fungera, och till och med växla upp, när situationen kräver det.

Otydliga regler och bristande kommunikation som hinder

När deltagarna fick frågan vad de skulle göra först om en kris inträffade, kom en oro för livsmedelsförsörjningens sårbarhet till uttryck. Flera beskrev hur snabbt butikshyllorna kan tömmas. En av dem sa: “Häromdagen var båtarna inställda i två dagar, och det var soprent på hyllorna här i Hemse också. Då kan du tänka dig om det handlar om två månader.”

Situationen illustrerar hur utsatt matförsörjningen kan vara på en ö som Gotland. I samtalet spekulerades det kring hur människor kan komma att agera när butikshyllorna står tomma. Hungern, eller bara oron för brist, kan få folk att söka sig till andra platser. En deltagare sa att folk kan komma att stå där båtarna kommer in, medan en annan konstaterade: “finns det inte mat i affären så måste man ju gå någon annanstans.” Citatet belyser att människor vänder sig dit de tror att mat finns.

Utöver diskussionerna om livsmedelsförsörjningens sårbarhet framkom även under workshopen, i ett annat sammanhang, diskussioner om befintliga regelverk och hur de kan

påverka husbehovsfisket i en kris. Det lyftes att fiskare idag riskerar att hindras från att hjälpa till, inte av brist på vilja, utan av oro för att bryta mot lagen. Rådande regelverk förbjuder dem exempelvis från att sälja fisk, och kan hindra dem i en kris att fiska där fisken faktiskt finns och att använda de redskap som krävs. Deltagarna framhöll att om dessa frågor inte klargörs i fredstid, uppstår osäkerhet kring agerande i ett krisläge. Denna osäkerhet upplevs då som ett hinder.

Analys

Temats inledande del kopplar medvetet samman citat om samhällsutvecklingens effekter under en kris med lagstiftningens betydelse. Syftet är att tydliggöra det allvar och den frustration som kan uppstå när oklara eller rigida regler hindrar människor från att agera i ett skarpt läge.

I ett scenario där allmänheten behöver mat och fiskare vill bidra, men hålls tillbaka av osäkerhet kring vad som är tillåtet samtidigt som myndigheter inte kan ge klara besked, uppstår ett tomrum. Detta skapar en situation där människor börjar ifrågasätta varför inget händer och vem som egentligen bär ansvaret.

För vanligt folk kan en sådan kombination av handlingsförlamning och brist på tydlig information snabbt skapa irritation. Forskning inom kriskommunikation visar att människor sällan förblir passiva vid kriser. I den så kallade CCC-modellen (Citizen Perspective on Crisis Communication) betonas medborgarnas perspektiv och behov som centrala för att kommunikationen ska fungera. Människor börjar tidigt söka information, både för att förstå vad som sker och för att återfå kontroll.

När myndigheternas kommunikation uteblir, dröjer eller inte upplevs som relevant, uppstår ett informationsvakuum. Det fylls ofta av alternativa källor, till exempel sociala medier, där rykten och spekulationer lätt får fäste. Med tiden kan bilden av vad som faktiskt sker bli splittrad, och tilliten till samhällsaktörer försvagas.

Mot denna bakgrund blir otydliga regelverk kring fisket särskilt problematiska. Deltagare i workshoparna beskrev hur fiskare i en kris kan känna osäkerhet kring vad som är tillåtet, trots att både vilja och förmåga finns. Exempelvis kan nuvarande regler förbjuda försäljning av fisk, eller begränsa möjligheten att använda vissa redskap eller fiska i vissa områden. Utan förtydliganden i fredstid riskerar fisket, som annars kunde bidra till livsmedelsförsörjningen, att inte tas i bruk alls.

När detta sammanfaller med tomma butikshyllor och en befolkning som söker sig till hamnarna i hopp om att få tag i mat, framstår den uteblivna kommunikationen inte längre

som ett mindre problem. Den blir en del av själva krisen. Tilliten påverkas, både till myndigheter och mellan människor, och möjligheterna till samverkan minskar i ett läge där de behövs som mest.

Samverkan och kommunikation

Intresse för stärkt beredskapsarbete

Bör husbehovsfiskarna engagera sig mer i beredskapsfrågor? På den frågan lämnade samtliga respondenter ett positivt svar. Av dessa ansåg 67 procent att området bör ges högre prioritet, medan resterande 33 procent också var positiva men menade att det beror på vilka typer av insatser det handlar om. Ingen uttryckte tveksamhet eller motstånd.

Det fanns en bred uppfattning om att husbehovsfisket kan spela en viktig roll vid samhällsstörningar. En deltagare på en workshop uttryckte det så här:

Det är ju så att vi ligger där vi ligger. Vi har havet runt omkring oss. Där finns det fisk. De andra länen i Sverige, de har inkörsportar från alla olika håll så de kan upprätthålla en livsmedelsförsörjning på olika sätt. Men vi har inte den möjligheten, så vi får räkna med att vi får fixa det mesta själva. Och då tror jag att fisket har en större roll här än den har någon annanstans i Sverige. Även om de har kust, så kan de ändå ta sig dit landvägen, men Gotland är ju bara över havet.

Citatet understryker Gotlands särskilda geografiska förutsättningar. I ett läge där transporter begränsas kan den lokala livsmedelsförsörjningen, inklusive fisket, få en central funktion. Jämförelsen med övriga län speglar både en vilja att förlita sig på egna resurser och en insikt om att alternativen vid kris är begränsade. Detta kan förklara den starka drivkraften att agera lokalt.

Analys

Gotlands geografiska läge lyfts i materialet fram som en särskild sårbarhet. I ett krisläge kan transporter från fastlandet utebli, och då återstår bara de egna resurserna. I detta perspektiv framstår husbehovsfiskarnas positiva inställning till beredskap som en tillgång. Svaren visar att det finns en stor outnyttjad kapacitet i gruppen, både i form av praktisk kunskap och vilja att bidra.

Engagemanget tyder även på en stark resiliens: om förutsättningarna förändras finns en vilja att ställa om, samarbeta och ta ansvar lokalt. Det skapar förutsättningar för återhämtning och vidareutveckling av beredskapen över tid. Självförsörjningen stärks när fler är beredda att agera med de resurser som redan finns på plats.

Samverkan mellan fiskare i dagsläget

Hur ser samarbetet mellan fiskare ut i olika fiskelägen på Gotland? Finns det organiserade strukturer med möten och rutiner eller bygger samverkan snarare på enskilda initiativ? Vad innebär denna variation för möjligheten till gemensamma insatser i en kris?

För att få reda på detta ställdes en flersvarsfråga i enkäten om det idag förekommer någon form av samverkan mellan fiskare inom det egna fiskeläget.

Den vanligaste uppfattningen var att det inte finns någon organiserad samverkan, vilket 42 procent av de svarande uppgav. Samtidigt angav 28 procent att de samarbetar vid behov, exempelvis vid större fisketillfällen eller gemensamt underhåll av utrustning och anläggningar. En fjärdedel, det vill säga 25 procent, beskrev en mer strukturerad samverkan med regelbundna möten och aktiviteter. Utöver detta uppgav 19 procent att de samarbetar informellt utan fasta rutiner, och 17 procent svarade att det finns en eller flera personer som samordnar insatser vid behov.

Analys

Att många fiskelägen i dag saknar organiserad samverkan kan ses som en sårbarhet i Gotlands livsmedelsberedskap. Utan strukturer för samarbete riskerar lokala aktörer att stå utan stöd när insatser snabbt behöver koordineras. Samtidigt visar svaren att det i många lägen ändå finns någon form av samarbete, om än oorganiserat. Det tyder på att det finns en befintlig kapacitet att bygga vidare på. I vissa lägen finns även vana att hålla möten och organisera aktiviteter, vilket kan bidra till en viss robusthet, särskilt om samverkan mellan olika lägen utvecklas.

Det kan också finnas potential att stärka systemets resiliens genom att bygga vidare på det engagemang för beredskap som kommit fram i andra delar av materialet. Fungerande samverkan kan på sikt bidra till ökad självförsörjning, eftersom lokala grupper då lättare kan samordna exempelvis fiskhantering och distribution.

Behov av en beredskaps- och kommunikationsplan

Förslaget att ta fram en lokal beredskaps- och kommunikationsplan möttes av brett stöd bland deltagarna i undersökningen. Av de svarande ansåg 42 procent att en sådan plan är mycket viktig, 33 procent tyckte att det vore bra att ha, och 19 procent var positiva till idén men osäkra på hur den skulle kunna genomföras i praktiken.

Under workshoparna återkom behovet av planering inom flera områden. Även om ämnet inte alltid benämndes som en beredskapsplan uttryckte deltagarna, i olika sammanhang, behov av tydligare förberedelser. I ett samtal om logistik formulerade en deltagare det så här: "Det är inte så svårt att åka ut och kasta i näten. Men någon ska ta vara på det med när vi kommer i land? Så att det finns en organisation." Flera liknande uttalanden betonade vikten av att planera inte bara logistiken, utan också ansvarsfördelning, kommunikationsvägar, försäljningsrutiner och former för samverkan.

Analys

Avsaknaden av en gemensam beredskaps- och kommunikationsplan kan utgöra en sårbarhet för fiskarna. Även om själva fisket ofta upplevs som hanterbart, framkommer en osäkerhet kring vem som sköter arbetet runt omkring. En tydligare ansvarsfördelning skulle kunna minska denna sårbarhet och samtidigt bidra till att fiskarnas kapacitet används mer effektivt, genom att de kan fokusera på själva fisket.

I det regionala beredskapsarbetet finns exempel på sådana stödfunktioner redan. Länsstyrelsens *Krispärm för kommunikatörer*, som nämns i TFSG, innehåller mallar, checklistor och färdiga texter för att stödja kommunikationsinsatser vid höjd beredskap.⁵⁰

Om fler delar av försörjningskedjan planeras i förväg, såsom logistik och samverkan och kommunikation, finns det möjligheter att öka systemets robusthet. En fördelning av roller och uppgifter på flera personer kan göra det lättare att agera samlat även under pressade förhållanden. En sådan plan skulle också kunna innehålla alternativa lösningar som gör att arbetet kan fortsätta även om vissa delar tillfälligt slås ut.

Flexibel planering beroende på krisnivå

Under workshoparna resonerade flera deltagare kring hur olika typer av kriser kan skilja sig åt och kräver olika hantering. Särskilt diskuterades skillnaden mellan ett rent transportstopp

⁵⁰ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 73.

och ett mer allvarligt läge med krig eller samhällsstörningar, där tillgången till el, internet och kommunikationsvägar kan påverkas på helt olika sätt. En deltagare sa:

Det kommer ju att bero på vilket läge som råder, om telefonen och annat fungerar. Om det finns elström och sånt, då kommer det att ringas till husbehovsfiskarna och sedan sinsemellan. Men om det inte fungerar, så måste det ju gå med bud. Då kommer det ju ta längre tid. Då får någon ta emot information i föreningen och sen ska den ju distribueras.

Citatet illustrerar hur beroendet av fungerande kommunikation påverkar hela kedjan från fiske till distribution. Att exempelvis veta var fisken finns, när den landas och vart den ska levereras kräver tillgång till fungerande informationsvägar. Om digitala system, telefonnät eller radio slås ut måste andra former av kontakt snabbt kunna träda in, såsom lokala budkedjor eller kontaktpersoner i varje område.

Utöver detta lyftes även frågor kring olika typer av kriser i andra sammanhang, såsom försäljning eller utdelning av fisk, skydd och säkerhet samt betalningslösningar.

Analys

Under workshoparna uttryckte flera deltagare en frustration och ett behov av klarhet kring hur arbetet ska bedrivas under varierande förutsättningar, exempelvis vid bortfall av elektricitet och internet. Dessa resonemang pekar på ett behov av situationsanpassade lösningar och flexibilitet i krishanteringen.

En sådan planering, som tar höjd för olika nivåer av kris, kan öka systemets resiliens. Detta innebär att reservplaner och arbetssätt byggs in som fungerar när viktiga funktioner slås ut. Det kan till exempel handla om att veta hur fångsten kan tas om hand vid elavbrott, vilka i bygden som snabbt kan göra inhopp, eller hur kommunikationen mellan fiskelägen kan lösas utan internet och mobilnät. När fiskarna i förväg vet hur de kan organisera sig och lösa sina uppgifter med lokala resurser, ökar också självförsörjningen. Då minskar beroendet av centrala strukturer och det lokala systemet blir mer motståndskraftigt vid störningar eller isolering.

Denna strävan efter adaptivitet kontrasterar mot den gotländska krisberedskapens strategi. Istället för ett adaptivt eller situationsanpassat förhållningssätt har regionens krisplanering anammat en mer robust plan, baserad på ett "one-size-fits-all"-tänk. För att klara av att hantera alla typer av kriser utgår planeringen från ett worst-case-scenario, där Gotland antas

vara angripet och isolerat från fastlandet under en period av tre månader. Målsättningen är att samhällsviktiga funktioner som livsmedelsförsörjning, elförsörjning och kommunikation ska kunna upprätthållas under denna tid. Tanken med denna strategi, som förklaras i TFSG, är att planeringen för det mest krävande läget automatiskt skapar beredskap för att hantera alla potentiellt mindre kriser.⁵¹

En modell som kan bidra till en mer flexibel krishantering finns i samma rapport. I TFSG presenteras en så kallad beredskapstrappa, ett verktyg utformat för att styra omprioritering av verksamheter i tre steg: normalläge, allvarlig samhällsstörning och höjd beredskap eller krig. Trappan utgör ingen detaljerad handlingsplan, men fungerar som ett ramverk för att anpassa åtgärder efter lägets allvar. Enligt rapporten har den i beredskapsarbetet använts för att organisera samverkan och resurser i takt med att situationen förändras.⁵²

Ett liknande förhållningssätt kan vara användbart även inom fiskets planering för att möta de utmaningar som lyfts av deltagarna. Genom att tänka i olika nivåer: från ett normalläge med fungerande system, via ett mellanläge med specifika störningar (exempelvis i transporter eller elförsörjning), till ett extremt läge där det mesta är utslaget, kan en enkel vägledning utformas för att möta varierande scenarier. En sådan modell skulle kunna fungera som grund för planering och bidra till en mer situationsanpassad beredskap för husbehovsfisket.

Ett nätverk med central ledning med lokalt ansvar

Under workshoparna lyftes behovet av en samordnande funktion som kan upprätthålla kontakt med myndigheter och vidareförmedla information till Gotlands fiskelägen. Flera deltagare föreslog en modell där en central ledning kombineras med ett lokalt förankrat nätverk längs kusten.

Vid båda tillfällena lyftes Gotlands Husbehovsfiskeförening fram som den aktör som bedömdes mest lämpad att fungera som central koordinator. Föreningen ansågs ha ett omfattande kontaktnät med förankring i många av öns fiskelägen, och beskrevs omfatta en stor del av det aktiva husbehovsfisket. Deltagarna menade därmed att en betydande del av verksamheten redan är organiserad inom dess ramar. Dessutom betonades föreningens tidigare erfarenhet av samordning, myndighetskontakter och kommunikationsarbete som särskilt värdefull i ett krissammanhang.

Samtidigt betonades att ansvarsfördelningen under en kris bör bygga på lokal förankring, snarare än enbart på top-down-styrning. En deltagare sa: "Det måste nog vara någon lokalt,

⁵¹ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 3, 7 och 13.

⁵² Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 141-143.

alltså någon på Ronehamn och någon på När som har ansvaret om en krets omkring sig. Som känner alla i en viss radie. Att det finns en... säg tio stycken huvudansvariga utspridda över Gotland.” Deltagaren utvecklade sedan idén om områdesvis organisering, med utsedda kontaktpersoner i olika delar av ön. Dessa personer skulle ha god lokal kännedom och redan etablerade relationer i sin närmiljö.

Analys

Förslaget om ett nätverk med central samordning och lokala noder som sprider sig ut till fiskelägen kan ha flera funktioner för fisket och beredskapen. Den geografiska spridningen skapar redundans: om en kontaktperson inte nås, finns andra som kan ta över. Informationen kan förmedlas via flera vägar, vilket gör systemet mindre sårbart.

Det kan även stärka fiskets resiliens genom att lokala kontaktpersoner delar erfarenheter och lösningar. Nätverket blir då ett lärande system som gör det möjligt att sprida fungerande metoder, exempelvis hur elbortfall hanterats, till andra delar av ön.

Självförsörjningen kan också gynnas. När fiskare kan nå och stötta varandra direkt, utan att vara beroende av centrala strukturer, stärks den lokala handlingsförmågan.

I den aktuella beredskapsplaneringen för Gotland återges planer för ett nätverk som är tänkt att aktiveras vid kris och stärka öns resiliens, särskilt när ordinarie kommunikationskanaler slås ut. I TFSG beskrivs hur frivilliga försvarsorganisationer planerar att etablera trygghetsplatser runt ön, som ska fungera både som stödcentra med tillgång till exempelvis sjukvård, mat och vatten, och som kommunikationsnoder.⁵³

Om vissa trygghetsplatser placeras nära kusten, kan en samordning med fiskets noder skapa synergieffekter. Att fler människor finns på plats och kan hjälpa varandra, till exempel när något faller bort eller information behöver spridas, skulle kunna göra systemet mer robust.

Nätverket kan därmed utgöra en tillgång för Gotlands krisberedskap i stort, inte enbart för fisket. I RSA 2020 framhålls att det militära försvaret i dagens informationssamhälle är beroende av att samhällets grundläggande funktioner fungerar kontinuerligt, både inför och under ett väpnat angrepp: “Det blir allt svårare att säga var den civila infrastrukturen slutar och var den militära börjar.”⁵⁴ En liknande betoning på samverkan mellan civila och militära aktörer återfinns i TFSG, där det framhålls att det nya totalförsvaret kräver närmare samarbete mellan Försvarsmakten och civilsamhället. Här lyfts betydelsen av lokala

⁵³ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvaret för ett starkare Gotland*, s. 72-73.

⁵⁴ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 56.

relationer och förtroende: "Samverkan består till stora delar av mänskliga relationer [...] och det är därför viktigt att inte bara fokusera på struktur och process utan även på att bygga relationer."⁵⁵

Husbehovsfiskarna på Gotland är ofta verksamma i kustmiljöer och har god överblick över vad som sker både till havs och i de lokala samhällena. Redan idag utgör de ett informellt nätverk av personer med djup lokalkännedom och förankring i bygderna, där många har etablerade kontakter med andra aktörer. Med viss samordning skulle detta nätverk kunna fungera som en plattform för informationsspridning och lokal återkoppling.

Ur ett beredskapsperspektiv innebär det även en möjlig grund för fördjupad samverkan mellan civilsamhället och offentliga aktörer, i linje med den inriktning som beskrivs i TFSG. Eftersom nätverket vilar på relationer och förtroende, finns det en förutsättning för att det, vid behov, skulle kunna bidra till att stärka robustheten i det civila försvaret.

Behovet av att bygga förtroende för lokal mat

Detta tema undersöker hur nationella varningsbudskap kan överskugga lokal information om livsmedelssäkerhet och därmed påverka allmänhetens tillit till lokal mat.

Under en av workshopdiskussionerna uttrycktes skepsis kring hur information om säkerheten hos fisk från Gotlands kust når ut till allmänheten. En deltagare berättade att återkommande provtagningar av bland annat öring och strömming visat halter av toxiner långt under gällande gränsvärden. Trots detta upplevde man att dessa positiva resultat inte sprids i samma utsträckning som de nationella rekommendationer som varnar för konsumtion av Östersjöfisk, särskilt riktade till exempelvis gravida kvinnor. Deltagaren menade att sådana varningar kan påverka den breda allmänhetens syn på fisken som helhet. "Det som är tråkigt är att när halterna är låga, då hör man inte så mycket om det, men när de är höga, då kommer det ut." Deltagaren uttryckte en frustration över att kommunikationen kring fiskens säkerhet upplevdes som obalanserad. Samt att detta kan bidra till en negativ bild av den lokala fisken, vilket minskar allmänhetens förtroende och i sin tur försvårar försäljning. Detta framhölls trots att fisken kan vara både säker och viktig som livsmedelsresurs.

⁵⁵ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvaret för ett starkare Gotland*, s. 204.

Analys

Flera fiskare uttryckte under en workshop frustration över att positiva besked om lokalt fångad fisk sällan sprids, medan varningar ofta får större genomslag. Det väcker frågor om vad som krävs för att bygga förtroende.

Utmaningar liknande de som lyfts i temat bekräftas också i flera av Länsstyrelsens analyser. I RSA från 2024 lyfts bristande förtroende fram som en sårbarhet som kan försvaga både motståndskraft och försvarsvilja⁵⁶. För att hantera detta har flera processer startats i fredstid med syfte att påverka attityder och stärka samhällets kommunikativa förmåga. Det handlar bland annat om målgruppsanalyser, kriskommunikationsplaner och åtgärder för att bygga upp det psykologiska försvaret⁵⁷.

Mot den bakgrunden framstår fiskarnas frustration som begriplig. Att förändra attityder och bygga förtroende kan kräva stora resurser. Samtidigt är livsmedelsförsörjningen i beredskapen inte en fråga som enbart berör fisket. Förtroendet för lokalt fångad fisk kan bli en avgörande faktor för Gotlands resiliens. Om människor redan i fredstid uppfattar fisken som säker att äta, blir det betydligt lättare att ställa om till lokal konsumtion vid en kris. Bristande tillit kan däremot göra att en viktig resurs förblir outnyttjad, inte på grund av brist på tillgång, utan på grund av låg acceptans.

Fisket skulle, med stöd från samhället, kunna ges bättre förutsättningar att bygga förtroende redan i fredstid. Om aktörer som myndigheter och föreningar gemensamt förmedlar att fisken är säker och en värdefull resurs, kan det i förlängningen stärka beredskapen och Gotlands möjlighet till lokal livsmedelsförsörjning.

Kommunikationslösningar vid allvarlig kris

I workshoparna diskuterades användningen av digital teknik. En deltagare lyfte att en studie visat att befolkningen globalt ägnar 40 procent av sin vakna tid åt skärmaktivitet, varpå en annan deltagare kommenterade: "Det första folk gör, det är ju att titta i telefonen." Det framhölls också att detta beteende sannolikt inte skulle minska i en krissituation, då människor försöker orientera sig och söka information.

Samtidigt betonade deltagarna att om el- eller telenätet slås ut, exempelvis genom ett angrepp, uppstår ett omedelbart behov av alternativa kommunikationslösningar. På frågan om

⁵⁶ Länsstyrelsen Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024*, s. 23.

⁵⁷ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 44.; Länsstyrelsen Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024*, s. 42.; Agaton och Bergström, *Regional risk- och sårbarhetsanalys 2016*, s. 35.

vilket stöd som skulle behövas för att hantera kommunikationen i ett sådant läge svarade en annan deltagare: "Om det blir jättekris, ja då skulle vi behöva radioapparater. Ett gäng, så att vi kan hålla kontakt något sådär med varandra." Även i enkäten återkom behovet av att ha tillgång till radioapparater eller liknande utrustning vid allvarlig störning. Svaren nämnde VHF, comradio, Rakel och i vissa fall mer avancerade lösningar, som att upprätta en mobil radiostation.

Utöver tekniska lösningar föreslogs även fysiska platser för informationsutbyte. Vid en annan enkätfråga, som rörde kommunikationsmöjligheter vid långvarigt elavbrott eller ockupation av Gotland, pekade flera svarande ut hamnen som en naturlig samlingspunkt. Det föreslogs bland annat att meddelanden kunde lämnas på fiskebodar eller anslagstavlor.

Analys

Deltagarna beskrev olika sätt att hantera kommunikation när vanliga system inte längre fungerar. Både teknisk utrustning och fysiska mötesplatser togs upp.

Om el eller telenät slås ut försvåras samordning och informationsflöde, vilket kan påverka samarbetet mellan fiskare och andra aktörer. Däri ligger en sårbarhet, eftersom mycket i dag bygger på digital teknik och många har vant sig vid att kommunikation sker genom nät och mobiltelefoner.

Samtidigt finns en viss kapacitet inbyggd i det lokala fisket genom erfarenhet av att arbeta utan digital teknik. Även om samordning kan försvåras, är det praktiska arbetet möjligt att upprätthålla, tack vare den lokala och decentraliserade organiseringen. Detta är en viktig styrka för Gotlands livsmedelsberedskap, eftersom korta avstånd, lokala relationer och välkända rutiner skulle göra det möjligt att distribuera mat lokalt även vid större avbrott. Det ger systemet en viss robusthet även vid tekniska störningar.

En styrka finns i redundansen: flera parallella lösningar nämns, som radioapparater, fysiska anslagstavlor och naturliga mötesplatser som hamnar och fiskebodar. Den typen av backuplösningar skapar förutsättningar för resiliens, särskilt om det finns förberedelser och kunskap om var man möts och hur utrustning används. Även om kommunikationen slås ut, kan fisket fortsätta fungera lokalt, vilket i sig stärker självförsörjningen.

Sårbarheten i beroendet av IT och mobiltelefoni i dagens samhälle bekräftas i aktuell forskning. I RSA 2020 framhålls att många samhällsviktiga funktioner riskerar att slås ut direkt vid elavbrott eller om elektronisk kommunikation upphör att fungera. I analysen nämns FRO (Frivilliga Radioorganisationen) som en möjlig resurs om vanliga kommunikationsvägar slås ut. För aktörer som vill samarbeta med FRO behöver vissa

förberedelser finnas på plats. Det handlar om att se över behoven, teckna avtal och hinna samverka innan en kris inträffar. Ett sådant samarbete kan skapa en extra trygghet i att kommunikationen fungerar även om el eller mobilnät slås ut. För fiskare kan det vara ett sätt att bredda möjligheterna att nå ut när andra kanaler inte räcker till, och därmed skapa en viss redundans i kommunikationen.⁵⁸

När husbehovsfiskare blir en aktör med ansvar

Under diskussionerna om kriskommunikation under workshoparna, framkom olika perspektiv på hur information bör hanteras i ett krisläge. Deltagarna reflekterade över utmaningar med informationsflöden och kommunikationens roll. En av dem menade att informationen i första hand bör riktas internt, eller till myndigheter:

Man kan se det i två delar. Dels är det ju en kommunikation mellan föreningen och myndigheter som ska fungera. Och sedan hur vi internt kommunicerar, det är ju ett annat läge. Men det kan ju inte ligga på oss att kommunicera till samhället var det finns fisk att hämta. Det borde rimligtvis vara myndigheters eller samhällets ansvar.

En annan deltagare uttryckte liknande tankar, men kopplade även resonemanget till behovet av struktur. Det framfördes att husbehovsfisket i ett krisläge skulle kunna integreras i en regional samordning, exempelvis genom en krisledningsstruktur. I ett sådant sammanhang, menade deltagaren, bör kommunikationen samlas i en gemensam kanal: "Då är det bara en väg att kommunicera på. Så att dessutom sitta på Facebook, alltså då blir det ju jätteplockigt, då blir man ju inte tagen på allvar. Det blir som jag och min kompis." Deltagarens uttalande belyser en oro för att kommunikationen riskerar att uppfattas som rörig eller för privat om den sker i parallella kanaler.

Emellertid framkom även andra perspektiv i diskussionerna. En annan deltagare lyfte fram att husbehovsfiskare, särskilt i ett mer pressat läge, kan behöva informera även allmänheten. Det kan röra sig om information om hur mycket fisk som finns, eller att det för tillfället inte finns någon alls. Det påpekades också att olika målgrupper, såsom medlemmar, myndigheter och allmänheten, kan behöva olika former av kommunikation beroende på hur läget utvecklas.

⁵⁸ Länsstyrelsen i Gotlands län, *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*, s. 1, 81.

Sammanfattningsvis visade diskussionerna att uppfattningarna om gruppens roll som informationsbärare varierade. Även om flera deltagare uttryckte oro för otydlig eller splittrad kommunikation, framkom också insikten om att öppenhet och synlighet kan vara avgörande för att upprätthålla förtroende.

Analys

Utifrån medborgarperspektivet inom kriskommunikation (Citizen Perspective on Crisis Communication) uppstår ett aktivt informationssökande när kommunikationen från myndigheter är otillräcklig eller inte upplevs som relevant. I detta sammanhang kan även andra organiserade aktörer komma att betraktas på liknande sätt som myndigheter. I sådana lägen vänder sig människor till de kanaler de är vana vid, exempelvis sociala medier. Om dessa inte används eller uppdateras skapas lätt ett kommunikativt vakuum, vilket utgör en sårbarhet i sig. Det kan snabbt fyllas av rykten, spekulationer och oro.

När en förening hanterar en kritisk resurs som livsmedel och samtidigt avstår från att kommunicera i de kanaler där människor förväntar sig information, kan avsaknaden av synlig kommunikation påverka tilliten, både mellan individer och i relation till föreningen som aktör. Detta skapar ett dilemma. Tystnad kan tolkas som att viktig information undanhålls, medan alltför fragmenterad kommunikation kan underminera trovärdigheten. Därför kan det vara värdefullt att redan i fredstid diskutera vilka roller husbehovsfiskare kan behöva ta i ett krisläge, och hur olika nivåer av synlighet och kanalval ska hanteras. Inte bara i egenskap av enskilda medborgare som fiskar, utan som en samlad aktör med ett ansvar för delar av den lokala livsmedelsförsörjningen.

Liknande resonemang som de som lyfts i detta tema, om vikten av att kommunicera på rätt sätt och via rätt kanaler, återkommer i tidigare studier om krisberedskap. Även om CCC-modellen inte nämns uttryckligen, finns tankegångar som ligger nära.

I TFSG framhålls vikten av att informationen till allmänheten ska vara snabb, öppen och korrekt, för att motverka samhällsstress och minska osäkerhet vid en kris. I GUT betonas också vikten av tydlig kommunikation och att relevanta kanaler används redan i fredstid.

Samtidigt utgår resonemangen i GUT i hög grad från ett "top-down-perspektiv", där kommunikationen främst syftar till att styra allmänhetens beteende. Medborgarnas roll begränsas till att följa instruktioner, medan centrala myndigheter står för budskapen.

Formuleringar som *det finns mat till alla* och uppmaningar att *handla som vanligt* används för att skapa lugn och förhindra oro.⁵⁹

Detta står i kontrast till det synsätt som CCC-modellen representerar, där medborgare betraktas som aktiva informationssökare och medskapare i krishanteringen, inte enbart som mottagare av budskap.

⁵⁹ Livsmedelsverket, *Gotland utan transporter*, s. 21–22.; Länsstyrelsen i Gotlands län, *Totalförsvar för ett starkare Gotland*, s. 139.

6. Diskussion

Arbetet utgår från en praktisk insikt: att husbehovsfisket på Gotland, trots sin historiska roll och närhet till lokala resurser, sällan lyfts i samtal om krisberedskap. Genom egna erfarenheter och samtal med andra fiskare växte frågan fram: vilken potential har detta småskaliga fiske i en krissituation? Syftet med studien har varit att undersöka denna potential genom att belysa vilka resurser som finns, vilka hinder som upplevs, och hur fiskarna själva ser på sin roll. Frågor om regelverk, logistik, kapacitet och samverkan och kommunikation har också stått i fokus. Den efterföljande diskussionen utgår från dessa teman och försöker sätta in resultaten i ett bredare sammanhang.

Resultaten visar att gotländska husbehovsfiskare skulle kunna utgöra en viktig men i dagsläget underutnyttjad resurs i den regionala livsmedelsberedskapen. Flera fiskare uttrycker en vilja att bidra och ser själva en tydlig potential i sin roll. De är redan organiserade i ett etablerat nätverk runt ön och har tillgång till utrustning som i många fall är tillräcklig även för en långvarig kris. Samtidigt framkommer flera hinder. Den nuvarande lagstiftningen begränsar möjligheterna till medverkan. Logistikerna kring hur fisk ska hanteras, förvaras och distribueras i en krissituation behöver organiseras. Tillgång till drivmedel nämns som en osäkerhetsfaktor, och en generationsväxling är nödvändig för att kompetens och kapacitet inte ska gå förlorade. Studien pekar på ett tydligt glapp mellan den kapacitet som finns lokalt och de strukturella hinder som idag försvårar husbehovsfiskets delaktighet i Gotlands krisberedskap.

Diskussionen kommer att fördjupa sig på de resurser och sårbarheter som identifierats inom studiens huvudområden och kopplar dessa till aktuell forskning, samt belyser vilken relevans detta har för öns beredskapsarbete. Avslutningsvis diskuteras metodval och förslag på framtida forskning.

Diskussion av resultat och analys

Fiskets inneboende styrkor och resiliens

En av de mest framträdande insikterna från studien är att det gotländska husbehovsfisket, med sin geografiska spridning och tradition av kunskaper och praktiska färdigheter, redan idag har en betydande potential att bidra till en ökad livsmedelsförsörjning.

Fiskarna är organiserade i ett decentraliserat nätverk runt hela ön, med närvaro i de flesta fiskelägen, om än med få aktiva per plats. Denna spridning, i kombination med en uttalad förmåga att skala upp vid behov, kan bidra till ett robust och motståndskraftigt system.

Vid många fiskelägen finns gott om båtar och motorer som är små och lätta att flytta, vilket ger fisket flexibilitet vid behov. Fiskarna uppger att det även finns ett överskott av redskap såsom nät, garn och krokar. Denna materiella buffert skapar en form av redundans i systemet, vilket innebär att verksamheten kan fortsätta även om vissa delar fallerar.

Studien visar också att det finns en omfattande kunskap och lång erfarenhet bland fiskarna. De använder flera olika fångstmetoder och fångar en variation av arter. Gruppen uppvisar dessutom god teknisk förmåga att laga både redskap och motorer. Denna kombination av tyst och praktisk kunskap gör systemet anpassningsbart och kapabelt att återhämta sig efter påfrestningar.

Myndigheterna betonar att försörjningssystemen behöver decentraliseras för att öka robustheten. I rapporten *Totalförsvar för ett starkare Gotland* (TFSG) lyfts behovet av lösningar med hög grad av autonomi när ordinarie transporter, logistikkedjor och kommunikationsmedel inte fungerar.

Mot den bakgrunden framstår det gotländska husbehovsfisket som en viktig resurs att ta till vara. Med sin lokala förankring, praktiska kunskap och tillgång till redskap rymmer det många av de egenskaper som efterfrågas i en stark beredskap, som robusthet, självständighet och möjligheten att klara sig vid avbrott. Om denna potential uppmärksammas och får rätt stöd kan fisket bidra till att stärka Gotlands försörjningsförmåga.

Material, infrastruktur och ekonomiska förutsättningar

Trots fiskets inneboende styrkor, som diskuterats i föregående avsnitt, identifierar studien flera sårbarheter inom materiella beroenden, infrastruktur och ekonomiska förutsättningar. Dessa kan begränsa husbehovsfiskets förmåga att bidra till Gotlands livsmedelsberedskap vid kris.

En av de mest framträdande sårbarheterna är fiskets ensidiga beroende av bensin. Eftersom majoriteten av båtmotorer drivs med detta bränsle blir verksamheten känslig för störningar i tillgången. Andra sårbarheter rör insatsvaror som salt, viktigt för konservering vid elbortfall, samt komponenter som garn och nätslingor, vilka i dagsläget är importberoende. Även om dessa inte utgör akuta problem idag, kan de bli kännbara vid en längre kris.

I både risk- och sårbarhetsanalysen (RSA) från 2020 och TFSG pekas bränsleförsörjning ut som ett sårbart område, liksom bristerna i dagens "just-in-time"-system med centraliserad lagerhållning. För att öka fiskets robusthet och säkerställa dess kontinuitet kan det därför vara nödvändigt att öronmärka bränslereserver inom den regionala beredskapsplaneringen. Ett komplement kan vara att fiskarna själva återbrukar redskap, identifierar nyckelkomponenter och bygger upp lokala lager.

Logistik och hantering av fångst är en annan central fråga. För att en lyckad fångst ska tas tillvara krävs fungerande hantering och förvaring. Förslag har lyfts om att fiskarna samordnar frysboxar vid strategiska noder, och att regional beredskap tillhandahåller kyl- eller fryscontainrar vid utvalda platser.

Slutligen utgör ekonomiska förutsättningar en sårbarhet. Utan garantier för ersättning riskerar viljan att bidra att minska över tid. I rapporten *Gotland utan transporter* (GUT) betonas vikten av att samhällsviktig verksamhet får ekonomiskt stöd även vid kris, för att säkra kontinuitet och undvika osäkerhet. Fisket kan själva synliggöra sitt behov i detta arbete.

Sammanfattningsvis visar denna del av studien att husbehovsfiskets potential i krisberedskapen kan påverkas av begränsningar kopplade till bränsletillgång, logistiklösningar och ekonomiska förutsättningar över tid. Med riktade beredskapsåtgärder, särskilt för att möta långvariga störningar, kan denna förmåga stärkas ytterligare.

Lagstiftningens avgörande roll

En avgörande faktor som både kan möjliggöra och begränsa husbehovsfiskets delaktighet i livsmedelsberedskapen är den nuvarande lagstiftningen. Studien visar att regler på flera områden skapar konkreta hinder som behöver adresseras för att fiskets potential ska kunna tas tillvara i en krissituation.

Fiskarna upplever att den nuvarande lagstiftningen utgör ett betydande hinder för ett fungerande beredskapsfiske. I synnerhet pekas försäljningsförbudet ut som en central begränsning, men även regler kring redskapsanvändning nämns återkommande, samt fångst under fredningstider. Till detta kommer en utbredd uppfattning om att sportfisket, som anses ha ett starkare inflytande, aktivt verkar för att begränsa husbehovsfiskets utrymme. Därtill uttrycks en oro för att ytterligare restriktioner kan införas, exempelvis riktade mot nätfiske i grunda vatten. Sådana regelverk riskerar att göra vissa former av fiske straffbara även i en krissituation, vilket begränsar handlingsutrymmet och kan minska viljan att bidra.

Tillsammans utgör detta en påtaglig sårbarhet för möjligheten att mobilisera fisket som resurs vid kris.

Fiskarnas erfarenheter belyser juridiska hinder som, på olika sätt, även uppmärksammas i den regionala beredskapsplaneringen. I TFSG pekas behovet av en modern beredskapslagstiftning ut, och i GUT betonas att livsmedelslagstiftningens krav måste vägas mot konsekvenserna av tillgången till mat. För att fiskets potential ska kunna bli en faktisk tillgång i kris krävs därför en översyn av befintliga regelverk.

En uppdaterad beredskapslagstiftning som tillåter försäljning av fisk och möjliggör mer flexibla regler för redskapsanvändning skulle minska den juridiska osäkerheten och samtidigt främja engagemanget hos husbehovsfiskare. En alternativ väg vore att ompröva klassificeringen av husbehovsfisket i fredstid, exempelvis genom att närma det till yrkesfiskets regelverk, eller att utreda modeller liknande Ålands trestegssystem. Sådana anpassningar skulle på ett konkret sätt kunna stärka fiskets resiliens och operativa förmåga i händelse av kris, samtidigt som de balanserar olika intressen och erkänner husbehovsfiskets specifika samhällsnytta i beredskapssammanhang.

En översyn av lagstiftningen är därmed avgörande för att säkerställa att husbehovsfisket kan agera effektivt vid en kris.

Studien visar även att nuvarande lagstiftning riskerar att placera fiskare i ett handlingsvakuum vid samhällsstörningar, där utdragna eller uteblivna juridiska besked från myndigheter skapar osäkerhet hos dem som vill bidra med fisk, samtidigt som allmänheten förväntar sig att någon tar ansvar för att mat blir tillgänglig. Genom att betrakta detta scenario utifrån ett medborgarperspektiv (CCC-modellen) blir det tydligt att beredskapsfiskets juridiska förutsättningar behöver klargöras i fredstid, dels för att stärka medborgarnas förtroende för fiskarna som en pålitlig resurs i kris, dels för att säkerställa att fiskarna faktiskt kan agera när samhället behöver dem som mest.

Kommunikation, förtroende och samverkan

Gotlands husbehovsfiskare utgör ett geografiskt spritt, informellt nätverk med god lokalkännedom om både havet och de kustnära samhällena. Även om samverkan inom fiskelägena varierar, från svagt samarbete eller punktvisa insatser till mer organiserade initiativ, finns där en grund av etablerade relationer att bygga vidare på.

Studien visar en tydlig vilja att bidra vid kris, en handlingskraft som ofta formuleras som insikten att *vi måste lösa det här själva*, med hänvisning till Gotlands isolerade läge och

sårbarhet. Denna beredskap och lokala förankring bidrar direkt till öns resiliens och robusthet. Inom ramen för det totalförsvaret som nu byggs upp efterfrågas ökad samverkan mellan Försvarsmakten och civilsamhället. Fiskets nätverk, med sin decentraliserade struktur och inarbetade relationer längs kusten, framstår här som en strategisk resurs.

Det finns ett brett stöd bland deltagarna för att ta fram en gemensam beredskaps- och kommunikationsplan. Själva fisket ses inte som ett orosmoment, men flera uttrycker ett behov av att bättre förstå ansvarsfrågor och det praktiska arbetet runt omkring. En återkommande insikt är att olika typer av kriser kräver olika lösningar, särskilt beroende på om elförsörjning och internet fungerar eller inte. Detta bekräftas även i regionens risk- och sårbarhetsanalyser, där beroendet av IT och mobiltelefoni pekas ut som en tydlig sårbarhet. För att skapa redundans och hantera detta beroende kan aktörer, som även nämns i länets RSA:er, initiera samarbete med exempelvis Frivilliga Radioorganisationen (FRO).

Flera konkreta förslag lyfts för att möjliggöra samverkan utan digitala verktyg: lokala möten i hamnarna, informationslappar på fiskebodarna och enkel teknisk utrustning, exempelvis radioapparater, som fungerar utan el och uppkoppling. För att planera kommunikationen utifrån olika tänkbara scenarier kan en modell liknande beredskapstrappan, som beskrivs i TFSG, användas. Den bygger på att krishanteringen anpassas till tre lägen: normalläge, krisläge och extrem kris. Genom att förbereda för dessa nivåer kan en ökad robusthet byggas in i planeringen.

Kommunikationen kring Östersjöfiskens ätbarhet upplevs som obalanserad. Trots att analysvärden visar att fisken ofta är fullt ätbar, får dessa positiva budskap begränsat genomslag nationellt. Det riskerar att skapa osäkerhet i en kris, där förtroende för livsmedelssäkerheten och tydlig information är avgörande för resiliens. I länets risk- och sårbarhetsanalyser lyfts just bristande tillit till institutioner som en riskfaktor som kan undergräva både motståndskraft och försvarsvilja. Som svar på detta pågår ett arbete med att stärka den kommunikativa förmågan, genom målgruppsanalyser, kriskommunikationsplaner och ett utvecklat psykologiskt försvar.

För att stärka förtroendet för Östersjöfisken kan myndigheter redan i fredstid använda sina kanaler för att sprida mer balanserad och förklarande information. Genom att komplettera varningar med stärkande budskap kan myndigheterna öka resiliensen kring en lokal livsmedelsresurs. Det skulle samtidigt förbättra förutsättningarna för självförsörjning i en framtida kris.

I en kris gäller även det omvända förhållandet: fiskarna kan komplettera myndigheternas budskap. Att enbart förlita sig på myndigheternas egna kommunikationskanaler är

otillräckligt, då kommunikation måste möta medborgarna där de befinner sig. Detta understryks även av Citizen Perspective on Crisis Communication (CCC-modellen), som visar att det är avgörande att nå ut i de kanaler där medborgarna redan befinner sig. Därför behöver myndigheternas traditionella top-down-kommunikation kompletteras med lokala och relationsnära informationsvägar, som exempelvis föreningars hemsidor, sociala medier och fysiska mötesplatser. På så vis skapas en kommunikativ redundans som stärker både tillit och motståndskraft vid samhällsstörningar.

Det är inte självklart att information alltid sprids bäst från centrala kanslier. Det arbete som föreningar och lokala aktörer redan gör i fredstid, via sociala medier och samtal i fiskelägen och kustsamhällen, kan i en kris få betydelse. När den centrala kommunikationen försvåras eller försenas kan redan etablerade relationer och lokala kanaler nå ut effektivt. På så vis kan det lokala engagemanget bidra till att stärka samhällets resiliens vid störningar.

Husbehovsfiskets informella nätverk framstår i studien som en konkret tillgång för Gotlands krisberedskap. För att denna potential ska kunna omsättas i en faktisk operativ förmåga indikerar studien att konkreta åtgärder inom tre huvudområden är värdefulla. För det första bör nätverket tas tillvara och formaliseras, med Husbehovsfiskeföreningen som central koordinator. Detta kan innefatta en indelning av kusten i områden där lokala noder och ansvariga identifieras, potentiellt i samverkan med befintliga trygghetsplatser. För det andra är det av vikt att utveckla flexibla beredskaps- och kommunikationsplaner. Dessa planer behöver ta höjd för olika krisnivåer och inkludera robusta analoga backuplösningar för att säkerställa kommunikation oavsett förutsättningar. Slutligen är det betydelsefullt att stärka förtroendet för lokal livsmedelssäkerhet. Detta kan uppnås genom att i fredstid utveckla proaktiva och balanserade kommunikationsstrategier och ett aktivt engagemang med lokalsamhället och medborgarna, bland annat via sociala medier, bidrar till att bygga denna nödvändiga tillit. Dessa "mjuka" faktorer, det vill säga ett formaliserat nätverk, tydliga planer och stärkt förtroende, kan sammantaget bidra starkt till att förvandla husbehovsfiskets potential till en bestående del av Gotlands beredskap.

Metodreflektion

Workshoparna hade ett begränsat antal deltagare, vilket innebär att resultaten inte kan generaliseras direkt till hela gruppen husbehovsfiskare. Dessutom kan deltagarnas urval och de förutbestämda samtalsämnena ha påverkat vad som sades och vilka perspektiv som kom fram.

Även enkäten hade ett begränsat antal deltagare, 36 av cirka 90 inbjudna. Det är ett lågt antal i relation till föreningens cirka 180 medlemmar och Gotlands omkring 200 fiskelägen. Resultaten är därför inte representativa för hela gruppen, varken geografiskt eller demografiskt, och kan ha påverkats av självselektion, det vill säga att de mest aktiva eller engagerade var de som svarade. På grund av enkätens utformning gick det inte att på ett tillförlitligt sätt koppla alla svar till specifika fiskelägen, vilket ledde till att vissa svar behövde justeras eller tas bort manuellt i efterhand för vissa frågor. Samtidigt innehåller materialet både engagerade fritextsvar och sammanställningsbar data från frågorna, vilket gör det möjligt att urskilja återkommande teman, erfarenheter och mönster.

Perspektiv och kunskap

Förhoppningen är att denna studie ska ge röst åt husbehovsfiskarnas egna upplevelser och perspektiv på beredskap. Genom att lyfta fram de resurser, hinder och sårbarheter som framträder i materialet kan praktiska konsekvenser tydliggöras på ett sätt som kompletterar myndigheternas egna analyser, vilket utgör ett relevant underlag för framtida planering. Slutligen kan arbetet ses som ett steg i riktning mot ett mer förankrat och verklighetsnära samtal om krisberedskap, där myndigheter och lokalsamhälle närmar sig varandra.

Förslag till vidare forskning

Under workshoparna växte ett återkommande tema fram: tanken på att kriser kan delas in i nivåer – från normalläge, via skärpt läge, till ett extremt scenario. Frågor om el, internet och transporter återkom i samtalen, men utan en gemensam struktur att utgå från. I efterhand framstår en sådan nivåindelning som ett möjligt verktyg för att tydligare rama in olika förutsättningar. Idén liknade en beredskapstrappa och hade kunnat utvecklas vidare om studiens fokus legat mer på strategisk planering.

7. Referenser

Agaton, Mona och Caroline Bergström. *Regional risk- och sårbarhetsanalys - Gotlands län 2016*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2016.

Andersson, Astrid. *Om det gotländska kustfisket*. Uppsala: Uppsala universitet, Småtryckssamlingen, 1931.

Apel, J. och Storå, J. "Ett återbesök i Stora Förvar och en ny bild av mesolitikum på Gotland." I *Arkeologi på Gotland 2: Tillbakablickar och nya forskningsrön*, redigerad av P. Wallin och H. Martinsson-Wallin, 70-90. Uppsala: Uppsala universitet, 2017.

Burenhult, G. (red.). *Ajvide och den moderna arkeologin*. Stockholm: Natur och Kultur, 1997.

Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Anders Sundell, Ann Towns och Lena Wängnerud. *Metodpraktikan: Konsten att studera människor, organisationer och samhällen*. 6 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik, 2024.

Eskeröd, Albert. *Gotländska stränder*. Fjärde upplagan. Helsingborg: AB Boktryck, 1975.

Förordning (2009:1426) med instruktion för Livsmedelsverket.

Försvarsmakten, "Gotlands regemente P 18". Tillgänglig på:
<https://www.forsvarsmakten.se/sv/organisation/gotlands-regemente-p-18/> Hämtad: 6 maj 2025.

Gothems sockenförening och Arbetsgruppen för Gothems sockenbok. *Gothem – en strandsocken. Skrift 5: Fisket och livet vid kusten*. Slite: Gothems sockenförening, 2018.

Grkovic, Nikola. *Varför avvecklades P 18 Gotlands regemente år 2004? Ett rationellt beslut eller ett resultat av köpslående mellan egenintressen av politiska aktörer?* Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, VT 2021 .

Hammarhjelm, Bengt. *Beredskap på Gotland 175 år: 1811–1986. Jämte komplement till 2000*. Visby: Ödins Förlag AB, 1999.

Häglund, Carin och Tommy Söderlund. *Strandfolk och fiskelägen på Gotland*. Visby: Eddy.se AB, 2022.

Jonsson, Folke. *Hus fiskeläge 1849–1999*. Hemse: Folke Jonsson, 2003.

Jordbruksverket och Livsmedelsverket. *En robust livsmedels- försörjning vid kriser och höjd beredskap: Åtgärder och arbetsformer som stärker förutsättningarna*. Stockholm: Jordbruksverket och Livsmedelsverket, 2020.

Lagerqvist, Mats. *Regional risk- och sårbarhetsanalys - Gotlands län 2014*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2014.

Lagerqvist, Mats. *Regional risk- och sårbarhetsanalys - Gotlands län 2015*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2015.

Livsmedelsverket. *Slutrapport: Gotland utan transporter - kommer maten att räcka?* Uppsala: Livsmedelsverket, 2017.

Länsstyrelsen i Gotlands län. *Fiskelägesinventeringen 1973: remissupplaga*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, Planeringsavdelningen, 1974.

Länsstyrelsen i Gotlands län. *Risk- och sårbarhetsanalys 2018*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2018.

Länsstyrelsen i Gotlands län. *Risk- och sårbarhetsanalys 2020*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2020.

Länsstyrelsen Gotlands län. *Risk- och sårbarhetsbedömning för Gotlands län 2024*. Visby: Länsstyrelsen Gotlands län, 2024.

Länsstyrelsen i Gotlands län. *Totalförsvar för ett starkare Gotland: Slutrapport för regeringens uppdrag till Försvarsmakten och Länsstyrelsen i Gotlands län*. Visby: Länsstyrelsen i Gotlands län, 2022.

Odén, Tomas, Monika Djerf-Pierre, Marina Gherseti och Bengt Johansson. *Kriskommunikation 2.0 – Allmänhet, medier och myndigheter i det digitala medielandskapet*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), 2016.

Olson, Carina och Yvonne Walther. "Neolithic cod (*Gadus morhua*) and herring (*Clupea harengus*) fisheries in the Baltic Sea, in the light of fine-mesh sieving: a comparative study of subfossil fishbone from the late Stone Age sites at Ajvide, Gotland, Sweden and Jettböle, Åland, Finland." *Environmental Archaeology* 12, nr. 2 (2007).

Statens offentliga utredningar. *Livsmedelsberedskap för en ny tid. SOU 2024:8*. Stockholm: Wolters Kluwer, 2024.

Svensk författningssamling 1993. Nr. 485–1033. Stockholm: CE Fritzes AB, 1994.

Tomtebod fiskeläge i Burs arkiv (1874–1975). *Protokollbok för Tomtebod fiskeläge*, arkivbox 1874–1975. Riksarkivet i Visby.

Regeringen. Proposition 1999/2000:30: Det nya försvaret. Stockholm: Regeringskansliet, 2000.

Regeringen, Vårt framtida försvar: proposition 2004/05:5. Stockholm: Försvarsdepartementet, 2004.

Sveriges riksdag. Försvarsutskottets betänkande 1999/2000:FöU2: Det nya försvaret. Stockholm: Sveriges riksdag, 2000.

Sveriges riksdag. Riksdagsskrivelse 1999/2000:168: Det nya försvaret. Stockholm: Sveriges riksdag, 2000.

Vigsø, Orla. *Kriskommunikation*. Lund: Studentlitteratur, 2016.

Ålands landskapsregering (1995). *Landskapsförordning om register för fiskerinäringen*. ÅFS, nr 51.

Ålands landskapsregering (2024). *Landskapsförordning om ändring av landskapsförordningen om yrkesfiske*. ÅFS nr 44.

Ålands landskapsregering (2025). *Landskapsförordning om ändring av 3 § landskapsförordningen om yrkesfiske*. ÅFS 2025:23.

Bilaga 1: Ålands system för fiskelicens och försäljning av fångst

Denna bilaga ger en översikt över Ålands regler för fiskelicens och försäljning av fångst, baserat på offentliga dokument och en intervju med Tom Karlsson, sakkunnig inom fiskeri vid Näringsavdelningen, Fiskeribyrån, Ålands landskapsregering. Intervjun genomfördes den 2 april 2025.

Fisket på Åland regleras genom ett särskilt system som bygger på EU:s regelverk och åländsk lagstiftning. För att ha rätt att sälja fångst krävs att både fiskaren är registrerad i Ålands yrkesfiskarregister och att den använda båten är registrerad i Ålands fiskefartygsregister.⁶⁰

Enligt Ålands landskapsförordning om yrkesfiske definieras yrkesmässigt fiske utifrån användning av vissa typer av redskap. Fiske räknas som yrkesmässigt om det bedrivs med till exempel laxfälla eller därmed jämförbar konstruktion, not eller trål, ryssja med en höjd som överstiger 1,5 meter, laxrev med fler än 150 krokar och/eller laxnät med en sammanlagd längd överstigande 270 meter. Dessa redskap får endast användas av registrerade yrkesfiskare och är förbjudna för fritidsfiskare.

Ålands yrkesfiskarregister är uppdelat i tre kategorier. Utöver dessa finns även gruppen fritidsfiskare som enbart fiskar för eget bruk och inte är registrerade i yrkesfiskeregistret. Fritidsfiskare får inte använda yrkesmässiga redskap och har inte rätt att sälja sin fångst.⁶¹

Egentliga yrkesfiskare

För att klassas som egentlig yrkesfiskare gäller att man antingen tjänar minst 10 000 euro från fisket per år, eller tjänar minst 5 000 euro från fisket och att det utgör minst 30 % av ens totala inkomst.⁶²

Fiskare i denna kategori får fiska kvoterade arter, använda redskap som definieras som yrkesmässiga, fiska på allmänt vatten och ansöka om investeringsstöd från EU:s fonder. Det finns idag cirka 25–30 egentliga yrkesfiskare på Åland.

Binäringsfiskare

Binäringsfiskare är personer som har fisket som en betydande men inte huvudsaklig inkomstkälla. Kraven är att fisket ska utgöra 15–30 procent av personens sammanlagda

⁶⁰ Ålands landskapsregering, *Landskapsförordning om register för fiskerinäringen*, ÅFS 1995:51.

⁶¹ Ålands landskapsregering, *Landskapsförordning om ändring av landskapsförordningen om yrkesfiske*, ÅFS 2024:44.

⁶² Ålands landskapsregering, *Landskapsförordning om ändring av 3 § landskapsförordningen om yrkesfiske*, ÅFS 2025:23.

inkomster före utgifter och avdrag och att inkomsterna från fisket ska uppgå till minst 2 500 euro per år. Fiskare i denna kategori får också använda yrkesmässiga redskap och fiska på allmänt vatten. Antalet binäringsfiskare på Åland uppskattas till omkring 10–12 personer.

Övriga fiskare

Den tredje kategorin omfattar personer vars fiskeinkomster utgör mindre än 15 procent av deras totala inkomst. Dessa fiskare måste också vara registrerade i yrkesfiskarregistret om de vill sälja sin fångst, men de har inte rätt att använda yrkesmässiga redskap på allmänt vatten och de får inte fiska kvoterade arter på samma villkor. Det finns inget formellt tak för hur mycket fisk de får sälja, men verksamheten är i praktiken småskalig. Idag finns uppskattningsvis 150–160 personer registrerade i denna kategori.

Registrering av fiskefartyg och kapacitet

Registreringen i Ålands fiskefartygsregister styrs av ett kapacitetstak som har fastställts enligt EU:s regler. Under tidigare år har taket varit nära att nås, vilket begränsade möjligheten att registrera nya fartyg. På senare tid har kapacitet frigjorts, vilket underlättat nyregistrering, särskilt för nyetablerade fiskare i den tredje kategorin.⁶³

⁶³ Ålands landskapsregering, *Landskapsförordning om ändring av landskapsförordningen om yrkesfiske*, ÅFS 2024:44.